

MIRJANA GROSS

Na putu k budućoj historijskoj znanosti

Bilo tko može tvrditi za sebe da je historičar. Bilo tko može tome dodati »marksist«. Bilo tko može nazvati »marksizmom« bilo što. Međutim, ništa nije teže i rjeđe nego biti historičar a pogotovo historičar-marksist.

Pierre Vilar

Pri izradi knjige, u kojoj sam pokušala izložiti osnovne probleme suvremene metodologije historije, važna vrela obavijesti bile su mi brojne zbirke članaka.¹ S obzirom na golemu materiju što sam je morala obraditi na vrlo skućenom prostoru, nisam im mogla obratiti pažnju koju iz načelnih razloga zaslužuju. Zato sam odlučila da čitaocima ČSP prikažem nekoliko takvih zbirki koje smatram tipičnim za današnji stupanj metodologije historije na »Zapadu«.²

U društvenim znanostima već je dugo uobičajeno da se izdaju zbirke članaka koji se odnose na određene važne teme. Ti prilozi mogu biti originalni ili pretiskani iz različitih časopisa i drugih izdanja. U našoj struci ta se pojava zapaža tek u drugoj polovici šezdesetih godina. Prije toga većina »radnih« historičara, zaokupljena svojim uskim specijalističkim interesima i istraživanjem na temelju tradicionalnih metoda, nije osjećala potrebu za »teorijom« historije. Zato se tek šezdesetih godina javila »publika« životno zainteresirana za epistemološke i metodološke pretpostavke historijske discipline. Zbirke o metodološkim problemima znak su goleme prekretnice u našoj znanosti. One su posljedica trijumfalnog pohoda »strukturalne« historije koji je doduše započeo kritikom tradicionalne »događajne« historije još na prijelomu stoljeća ali tek posljednjih petnaestak godina postiže svoje velike uspjehe u masi povjesničara.³ Društvenu uvjetovanost te pojave valja tražiti u preobražajima nakon drugoga svjetskog rata, u porastu značenja naroda »u razvoju« koje

¹ Historijska znanost – razvoj, oblik, smjerovi, Institut za hrvatsku povijest. Posebna izdanja 3, Zagreb 1976.

² Zbirke na »Istoku« više se bave posebnim temama. No ima i izdanja s priložima o raznovrsnim metodološkim problemima. Usp. Ernst Engelberg ur., Probleme der Geschichtsmethodologie, Berlin 1972; *Teoretické problémy historie* I, II, Praha 1972; *Teorie a historie* I, II, Praha 1973. Te su dvije zbirke šapirografirane.

³ M. Gross, *Opravdanja tradicionalne historije i počeci njene krize* potkraj 19. i na početku 20. stoljeća, ČSP, II, 1974, 93–114. To je tekst prvobitne verzije istoimcnog poglavlja u knjizi: *Historijska znanost*, n. dj.

izaziva nova istraživačka pitanja uz napuštanje tvrdokornog »evropocentrizma«, u procesu destaljinizacije koji omogućava veću efikasnost poticaja što ih društvenim naukama može dati marksizam i obratno. Ubrzani ritam društvenog razvoja posljednjih tridesetak godina nužno je pobudio potrebu adaptacije svih znanosti — pa i historije — novim potrebama. Danas osnovno metodološko pitanje više nije u »smislu« povijesnog kretanja ni u suprotnosti historije kao tobožnje znanosti o »pojedinačnom« i metoda generalizacije prirodnih nauka nego u tome kako da historija doista postane društvena znanost. Ukratko: »Novi svijet — zašto ne i nova historija?«⁴

Izdanja, koja se ovdje spominju, izašla su između 1972. i 1974. Ona dakle već daju bilancu prekretnice iz šezdesetih godina i nastoje postaviti neku vrstu dijagnoze o položaju historije »u srcu sadašnjosti« i zato žele progovoriti o potrebnom usmjerenju historijske znanosti. Sami naslovi tih zbirki odražavaju osnovni ugođaj koji daje pečat stremljenjima historičara: »Baviti se historijom«, »Misliti o historiji«, »Historijska istraživanja danas«, »Gledišta buduće historijske znanosti«, »Historija i ekonomija«.⁵ Te se zbirke odlikuju mnogovrsnošću pristupa pojedinim metodološkim problemima, one daju uvid u stavove vrlo različitih »škola« i nazora na svijet. No svim tim zbirkama zajednička su upravo ona shvaćanja koja su karakteristična za opća previranja u historiji.

Ponajprije, autori su načistu s time da se *status quo* metodoloških pretpostavki naše struke više ne može održati. Tradicionalna historija, kao znanost o pojedinačnim, neponovljivim pojavama, postala je anakronizam. Očigledno je pri tom da se karakter historije nužno mijenja, da je proizvod određene društvene situacije koja nameće traženje novih putova. Nitko se više ne poziva na stare uhodane metode i tehnike rada. Blještavi historičari 19. stoljeća nisu više uzor. Spominju se samo oni koji su se još tada odupirali isključivo utvrđivanju pojedinih događaja i težili prema historiji društvenih struktura (Alexis de Tocqueville, Jacob Burckhardt).

Historičar više ne želi biti samo sjajni pripovjedač kao Jules Michelet. On doduše neće postati neki Albert Einstein ali bi htio da s relativnom znanstvenom sigurnosti analizira društvene strukture. On dakle odbacuje dugu priču i »veliki« događaj i nastoji svom predmetu pristupiti problemski i analitički. Autori su načistu s time da narativna historija ne može nestati ali da na njenu području ne valja očekivati unapređenje historije kao znanosti.

Ukratko, u svim tim zbirkama izvora odbacuje se dogma načela individualnosti tradicionalne historije i osuđuje se potpuna apstinencija od teorije koju je ceh historičara donedavna prepuštao društvenim naukama.

⁴ Fernand Braudel, *Écrits sur l'histoire*, Paris 1969, 18.

⁵ *Faire de l'histoire*, Jacques Le Goff i Pierre Nora ur., 3 sv., Paris 1974; *Denken über Geschichte*, Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit, sv. 1, Friedrich Engel-Janosi, Grete Klingenstein, Heinrich Lutz, Wien 1974; *Historical Studies Today*, Felix Gilbert i Stephen Graubard ur., New York 1972; *Ansichten einer künftigen Geschichtswissenschaft*, 2, sv., Reihe Hanser 153, Immanuel Geiss i Rainer Tamchina ur., München 1974; *Geschichte und Ökonomie*, Neue wirtschaftliche Bibliothek 58, Geschichte, Hans-Ulrich Wehler ur., Köln 1973.

Ni jedan autor članaka u tim zbirka ne prihvaća više staropozitivistički ideal nizanja utvrđenih, pojedinačnih, neponovljivih činjenica čijom se kumulacijom tobože stvara historijska znanost. Površnom događaju pozitivista suprotstavlja se želja da se prije svega istražuju one pojave koje se ponavljaju, tj. pravilnosti (u marksista zakonitosti) povijesnog kretanja. Svoj temelj gubi i uvjerenje idealističkog historizma da se kategorije istraživanja suvremenog društva ne mogu upotrijebiti za proučavanje prošlosti. Zato je u središtu pažnje »socijalna« historija, tj. istraživanje društvenih struktura, koja u svakoj pojedinačnoj činjenici vidi integralni dio društvenog totaliteta.

Neobično pojačani interes za »socijalnu« historiju u svim historiografijama s duljom tradicijom nije dakako isključivo posljedica utjecaja francuske strukturalne historije, tzv. škole »analista«, okupljene oko časopisa *Annales — Economies, Sociétés, Civilisations*. Nova »razmišljanja« proizlaze također iz mnoštva kretanja u suvremenim društvima. U svakom slučaju, utjecaj »analističke« škole i njenih istraživačkih pitanja i rješenja golem je i može se usporediti samo s ulogom Rankeove škole u 19. stoljeću.

Istakla sam da u tim zbirka članaka nema priloga »tradicionalista«. To, dakako, ne znači da oni nisu značajna snaga unutar etablirane historije. Iz spomenutih izdanja se vidi da je broj uglednih historičara, koji smatraju da njihova disciplina ne može postati društvena znanost, još uvijek velik. No, očigledno i mnogi među njima s određenim oprezom i sami počinju djelovati u novom duhu. Iz nekih članaka zrači uvjerenje da su na sveučilištima i naučnim ustanovama najkreativniji upravo oni istraživači koji se služe novim metodama, iako se za njih ne može reći da su uvijek omiljeni među svojim kolegama.

Opće je mišljenje da je nastao pogodan trenutak da čovjek bude »socijalni« historičar, kako se izrazio Eric Hobsbawm. To, dakako, ne znači da su svi pregaoci na tom području samouvjereni i sigurni u svom pothvatu. Oni znaju kako je teško tražiti nove putove i kakve opasnosti vrebaju na stazama između plitke specijalizirane historije-priče i nadahnuća suvremenim »herojima nauke« koji manipuliraju atomom. Zato i sami »analisti«, dakle pokretači novih stremljenja, kažu: »Moderni historičar, taj pionir, avanturist i osvajač osjeća se loše u svojoj koži.«⁶ No kretanje historije prema društvenoj znanosti oslobađa istraživače razočaranja i osjećaja manje vrijednosti tradicionalnog povjesničara, kao nabavljača ilustrativnog materijala za teorije društvenih znanosti i romansiranu »popularnu« senzacionalističku žurnalistiku.

Iz svih tih zbirki proizlazi prije svega nova problematska orijentacija. U središtu pažnje su ekonomija, društvo, vlast, ideologija, ciklusi konjunkture, rast i njegove smetnje, klasne strukture. Vrijeme i prostor shvaćaju se drugačije nego u »događajnoj« historiji. Opća gledišta više ne proizlaze iz onog kontinuiteta povijesnog procesa koji postoji samo u mediteranskom svijetu, a često se kalemio na drugačija kretanja izvan Evrope. Govori se o »novoj« historiji jer ona istražuje nove, nepoznate predmete koji su dosad bili monopol društvenih znanosti. Dakako,

⁶ *Faire de l'histoire* I, XIII.

historija ima pred sobom još dugi put prije nego što će joj poći za rukom da uključi u svoj istraživački napor sva ona brojna društvena područja koja su se donedavna smatrala legitimnim predmetom istraživanja samo sociologije ili politologije i da se odupre »agresiji« društvenih znanosti. Općenito se smatra da će historija u diskusiji s društvenim znanostima steći uvjete za proučavanje razvojnih procesa unutar vremenske dinamike različitog trajanja.

Strukturalna historija, tj. proučavanje povijesno nastalih cjelina sastavljenih od dijelova u određenim odnosima, nužno pobuđuje »renesansu« Karla Marxa i Maxa Webera. Jedan britanski ekonomski historičar kaže da postoji malo alternativa i da zato ne začuđuje interes za Marxovo djelo. »Ipak je to izvanredna okolnost da se 100 godina nakon 'Kapitala' — nakon stoljeća golemog razvoja društvenih znanosti — pojavilo tako malo drugoga.«⁷ Militantni otpori buržoaske historiografije protiv marksizma postaju sve više marginalije. Historija se u toku svoga kretanja prema istraživanju društvenih procesa otvara prema teorijama o pokretačkim snagama povijesnog razvoja i strukturama društvenih i ekonomskih promjena i u svojim istraživačkim pitanjima i u hipotezama. Marxova teorija osvaja svojim spletom odnosa ekonomije, društva i vlasti i mogućnošću da se povijest shvati kao proces s vlastitom unutarnjom dinamikom. Marxova dijalektička metoda, koja u društvenim strukturama vidi povijesne kategorije, pruža historičaru oslon u borbi s ahistorijskim, sistematskim društvenim naukama.

Dakako, treba imati na umu burne rasprave među marksističkim filozofima (i to upravo u Francuskoj odakle dolaze glavni poticaji »novoje« historiji), dogmatski, relativno nepokretni marksizam ili teorije kod naroda »u razvoju« i zaključiti da marksizam ima stotinu lica. Mnogi historičari na »Zapadu« shvaćaju pod pojmom »marksizma« samo dogmatski marksizam koji se još uvijek nije oslobodio okruženja staljinizma i svodi povijesni razvoj na jedan jedini temeljni zakon koji bi imao obuhvatiti cijelu svjetsku povijest. To je kruta shema o pravilnoj smjeni pet »društveno-ekonomskih formacija« od nižeg stupnja prema višem. Tu umjetnu konstrukciju kritiziraju mnogi marksistički teoretičari a ne prihvaćaju je ni historičari, koji izrazito nastupaju pod zastavom marksizma. Nakon što su napustili »evropocentrizam« oni znaju da prije kapitalizma ne postoji jedinstven svjetski povijesni proces. Napredak društvenih nauka također ruši pojednostavnjeni postulat dogmatskog marksizma da je društvena nadgradnja puki odraz ekonomske baze. Inspiracija marksizma potiče sve veći broj historičara na proučavanje čovjeka kao društvenog bića i bitne funkcije ekonomske baze u povijesnom toku i utječe na one koji žele da historija postane kritička društvena znanost (kao u Saveznoj Republici Njemačkoj pod utjecajem »Frankfurtske škole«).

Kada »analisti« odbacuju »krajnosti« marksizma (ali i Weberove apstrakcije i nadvremenske koncepcije strukturalizma), zacijelo misle na dogmatski marksizam. Dakako, »analistička« škola nije marksistička. U

⁷ John Hicks, A Theory of Economic History, Oxford 1969, 3. Cit. kod Wehler, Geschichte als historische Sozialwissenschaft, Edition Suhrkamp 650, Frankfurt a. M. 1973, 43.

njenim redovima ima i marksista i izrazitih idealista ali se ona, kao cjelina, ne može zamisliti bez marksističkog nadahnuća.

Budući da mnogi historičari u nas misle da se samo marksisti zanimaju za društvene strukture, valja istaknuti da i brojni idealistički orijentirani istraživači kreću prema strukturalnoj historiji. Zato nije slučaj da je uz Marxa »uskrsnuo« njegov protivnik Max Weber. On u povijesti vidi kaos u koji tek historičar, na temelju određenih vrijednosnih normi, unosi strukturu. Njegovi »idealni tipovi« su dakle sredstvo organiziranja tog kaosa radi spoznaje a ne izraz postojanja tih struktura u zbilji.⁸

Po marksističkom shvaćanju prošlost, bez obzira na subjekt koji je spoznaje, ima strukture, koje se mijenjaju i mogu se spoznati. U svim zbirkama, o kojima je ovdje riječ, utjecaj marksizma vidljiv je u uvrštenju priloga historičara-marksista, u izboru određenih tema i u različitim interpretacijama mnogih autora.

Potrebno je utvrditi značaj zbirki o kojima želim govoriti. Ponajprije, austrijsko izdanje »Misliti o historiji«, američka publikacija »Historijska istraživanja danas« te Wehlerov svezak »Historija i ekonomija« obuhvaćaju suradnju autora različitih nacija. Izuzevši austrijsku ediciju u kojoj su objavljeni originalni prilozi, ostale zbirke pretiskuju ranije objavljene članke koji po mišljenju urednika imaju načelni značaj. Za razliku od spomenutih edicija, u »analističkoj« zbirci »Baviti se historijom« objavljeni su samo prilozi francuskih historičara koji su pretiskani iz drugih izdanja. U zbirci »Gledišta buduće historijske znanosti« sudjeluju samo njemački povjesničari s prvi put objavljenim prilogima. To se izdanje razlikuje od ostalih svojom posebnom namjenom, tj. kritikom historije u Saveznoj Republici Njemačkoj. »Analistička« i ova posljednja zbirka iznose shvaćanja manje-više zatvorenih grupa, tj. »analističke« škole, odnosno lijevo orijentirane skupine autora marksista i sljedbenika »kritičke teorije« (Frankfurtske škole). U ostalim izdanjima sudjeluju autori različitih, nekada i zaoštrenih, suprotnih shvaćanja.

U spomenutim zbirkama raspravlja se o vrlo različitim problemima metodologije s ilustracijama konkretnih istraživačkih pitanja. No, može se reći da je osnovna pažnja usmjerena prema novim, dosad zanemarenim ili uopće nepoznatim područjima istraživanja ili prema potrebi pristupa dotada uobičajenim specijalnim problemima. Iznimku čine samo njemačke zbirke od kojih se prva koncentrira na pitanje odnosa historije i ekonomije a druga ilustrira svoje shvaćanje »buduće historijske znanosti« na istraživačkom pitanju — revolucija.

Posebno mjesto ima Wehlerova zbirka o odnosu historije i ekonomije. Ona je obilježena načelnim stavom svoga urednika koji želi približiti historiju u Zapadnoj Njemačkoj dostignućima »socijalne« historije u Francuskoj, Velikoj Britaniji i SAD, i njegovom pripadnošću školi »kritičke teorije društva«, tj. njegovom željom da i historija postane kritička društvena znanost. Međutim Wehlerova zbirka ima prije svega informativni zadatak. Urednik iz raznih edicija bira one članke koji daju najbolji uvid u širok raspon »nove« problematike, bez obzira na potpuno suprotna gledišta.

⁸ M. Gross, Opravdanje tradicionalne historije, n. dj., 100–102.

Te edicije ilustriraju smjer preobražaja karaktera historije, iako urednici izjavljuju da ne namjeravaju dati cjelovitu sliku bitnih novosti u historijskoj struci. Svaka od tih zbirki daje također izvrstan uvid u nacionalne historiografije s obzirom na izbor tema, isticanje određenih područja istraživanja i kritička gledišta.

Austrijska edicija, »Misliti o historiji«, prvi je svezak »Bečkih priloga za historiju novog vijeka« što ga izdaju suradnici Historijskog instituta Bečkog sveučilišta. To je zacijelo mjesto iz kojeg proizlaze središnji poticaji za razvoj austrijske historijske znanosti. U bečkoj su sredini izrasli neki značajni predstavnici društvenih nauka. No, historija je uglavnom imala značaj pažljive i savjesne kritike izvora i izdavanja dokumenata. Zato izrazito naglašeno okretanje prema novome mora pobuditi pažnju i učvrstiti dojam da i uhodane, donedavno konzervativne historiografije nužno kreću novim putovima.⁹

Zbirka odražava austrijsku politiku »neutralnosti« pa i historičari osjećaju potrebu da uzmu u obzir rezultate istraživanja na »Zapadu« i na »Istoku« pri pokušajima odgovora na velika pitanja odnosa historije i društvenih znanosti, teorije i prakse, nauke i politike. Članovi Historijskog instituta smatraju svojom obavezom da potiču suradnju i izmjenu obavijesti bez obzira na različite škole i metode. Pri tom se može uočiti da austrijska historiografija, kao historiografija njemačkoga govornog područja, ima danas drugi karakter nego što je to slučaj u Saveznoj Republici Njemačkoj.

Američko izdanje, »Historijska istraživanja danas«, sadrži priloge dvanaestorice Amerikanaca, trojice Britanaca i četvorice Francuza-»analista«. To govori o utjecaju »analističke« škole u SAD. Urednici upozoravaju na krizu »zanata« historičara jer se »tržište« za njegove proizvode suzilo. Javnost se okreće od historije upravo u času kada sami njeni predstavnici misle da njihova djelatnost doživljava dosad neviđeni uspon. Predstoji zato velik zadatak da se zatrpia jaz između onoga što ljudi misle da povjesničari rade, tj. da pričaju o »senzacionalnim« prošlim događajima, i onoga što oni doista rade ili to pokušavaju, tj. nastoje utvrditi pravilno ponavljanje činjenica koje su odabrane i konstruirane na temelju mogućnosti njihove usporedbe. Zbirka također odražava posebno prilike u SAD gdje je vrlo snažna »agresija« društvenih znanosti na historiju koju žele pretvoriti u dobavljača podataka za svoje »sistemske« teorije. Potrebno je istaknuti da se iz te zbirke mogu razabrati neke historijske discipline koje nisu toliko poznate u Evropi (izuzevši u Britaniji), kao što su »intelektualna« historija i »prozopografija«.

»Analistička« zbirka govori, dakako, o položaju i interesima historije u Francuskoj dok njemački svesci odražavaju kritički stav prema kretanjima u Zapadnoj Njemačkoj, uglavnom prema načinu izlaska iz tradicionalnog idealističkog historizma.

Ne bi, dakako, bilo nezanimljivo obavijestiti čitaoca o značajnim člancima u svakoj pojedinoj ediciji. No, kako u ovoj obavijesti zbirke članaka služe kao ilustracija za opća metodološka kretanja u suvremenoj historiji,

⁹ Usp. *Michael Mitterauer*, O položaju ekonomske i socijalne historije u Austriji, ČSP, II, 1975, 61-70.

radije ću organizirati svoje izlaganje prema problemima i kombinirati ovaj pristup s onim informacijama u pojedinim zbirkaama koje se ne mogu uklopiti u opću problematiku. Pri tom će u središtu pažnje biti »analitička« zbirka (prema kojoj je organiziran i redosljed izlaganja), jer je ona izraz »škole« koja je izvanredno utjecala na velik dio autora u ovim zbirkaama i na suvremenu historiju uopće.

Budući da je glavno pitanje kako pisati »socijalnu« historiju, tj. istraživati kretanje društvenih struktura, najbolje je početi s člankom britanskog marksista Erica Hobsbawma pod značajnim naslovom »Od socijalne historije do historije društva«. ¹⁰ Autor pokušava utvrditi karakter »socijalne« historije nakon dvadesetak godina njena doduše nesistematskog ali vrlo snažnog razvoja. Upozorava na različite definicije »socijalne« historije kao istraživanja pokreta širih slojeva, kao problematike iz koje se izbacuje političko područje i naposljetku kao posebne etablirane discipline koja se naziva »socijalna i ekonomska« (ili »ekonomska i socijalna«) historija. Hobsbawm smatra da je ono što taj pristup povezuje prije svega zajednički otpor Rankeovoj školi. On ističe da se previranje u historiji može pripisati »historizaciji« društvenih znanosti koje moraju odgovarati na pitanja povijesnih preobražaja što se gomilaju s pojavom naroda »u razvoju« u svjetskoj povijesti. Transformacije društvenih struktura ne mogu se proučavati bez temeljitog poznavanja povijesti društava. Zato se historičari suočavaju s novim istraživačkim područjima i postaju neka vrsta učitelja (iako sami žele učiti od društvenih nauka), jer se povijest društava ne može proučavati na temelju »mršavih« modela, eventualno primjenjivih samo na pojave kratkog trajanja, što su ih izgradile društvene nauke. Prema tome, »socijalna« historija ne može biti samo retrospektivna grana sociologije, ekonomije ili politologije jer one ne daju modele i analitički okvir za socijalno-ekonomska kretanja dugog trajanja.

Hobsbawm posebno ističe da »socijalna« historija nije novo specijalno područje istraživanja zato što želi obuhvatiti društveni »totalitet«. Radi proučavanja društvenih struktura ona se mora poslužiti generalizacijama ali i nizovima pojedinačnih činjenica. To je, prije svega, historija grupa koje žive zajedno i mogu se definirati sociološkim pojmovima. Ona nastoji dokučiti što je središnje u određenom spletu pojava i mora se zato koristiti modelima povijesne dinamike pri istraživanju mehanizama promjena društvenih struktura.

Hobsbawmov je članak vrlo važan i zato što daje obilje obavijesti o dosadašnjim istraživačkim temama »socijalne« historije. Riječ je o historijskoj demografiji, historiji grada, ¹¹ klasa i društvenih grupa, »mentaliteta«, tj. kolektivne svijesti, i »kulture« u smislu antropologije, o preobražaju društva, npr. o modernizaciji i industrijalizaciji, o društvenim pokretima i pojavama društvenog protesta. ¹² Hobsbawm zaključuje

¹⁰ E. J. Hobsbawm, *From Social History to the History of Society*, *Historical Studies Today*, 1–26.

¹¹ Usp. i *Stephan Thernstrom*, *Reflections on the New Urban History*, na i. mj., 320–336.

¹² Usp. E. J. Hobsbawm, *Revolucija, ČSP, II–III*, 1976.

da je »socijalna« historija područje koje »cvjeta« ali je još uvijek u izgradnji.

U austrijskoj ediciji ima nekoliko članaka s temama širega značenja koje se u ostalim zbirka ne ponavljaju. Jedan od autora raspravlja o filozofiji povijesti pred »granicama rasta« što ih objavljuju predstavnici društvenih znanosti i smatra da najnovija iskustva globalnih razmjera nužno mijenjaju i poimanje povijesti.¹³ Zanimljiv je i članak koji govori općenito o »teoriji« historije i nastoji upozoriti na središnje probleme i na nejasnoće u ciljevima teoretskih rasprava kritičkim primjedbama o »analistima«, o »sistemskim« teorijama društvenih znanosti, o »kritičkoj teoriji društva«, o »ortodoksnoj marksističko-lenjinističkoj« teoriji povijesti, o shvaćanjima zapadnih »neomarksista« i onih koji su se udaljili od ortodoksije na »Istoku«.¹⁴ Za traženje novih putova historiografije u Saveznoj Republici Njemačkoj, pri napuštanju idealističkog historizma od one struje koja ipak želi sačuvati neke njegove postulate, vrlo je ilustrativan prilog koji se zalaže za »obnovljenu historiku«.¹⁵

U tom okviru najvažniji je članak poljskog marksista Adama Schaffa o sporu oko objektivnosti historijske spoznaje.¹⁶ Pod pojmom »subjektivni faktor« Schaff shvaća sve ono što subjekt koji spoznaje unosi u proces spoznaje i pri tom naglašava aktivnu ulogu subjekta i društvenu podlogu njegove djelatnosti. On odbacuje pozitivistički mit da su činjenice u dokumentima u sirovom stanju i da ih povjesničar svojim metodama samo lišava neistinitih nakupina i utvrđuje prave okolnosti. On smatra da su činjenice u izvještaju historičara konstrukcija ali da zato nisu izgubile svoj objektivni karakter. Prema Schaffu, svaki istraživač polazi s određenih teoretskih stajališta, od predznanja i sistema vrednota koji mu pomažu pri izboru izvora značajnih za njegovu temu, tj. za konstrukciju činjenica koje su bitne za određeni povijesni proces. On proglašava filozofskom naivnošću primitivno pozitivističko vjerovanje da se to može zaobići. Polazeći od »klasičnog marksističkog shvaćanja«, autor smatra da je utjecaj klasnog stajališta bitan za historičarev sistem »vrednota«. On razmatra i pitanje zašto historijski radovi zastaraju i traži uzroke u tome što se slika povijesti s vremenom mijenja zajedno sa znanjima o pojedinim povijesnim pojavama. Pri tom je otkrivanje novih izvora manje važno od društvene podloge koja uvjetuje produbljeno znanje o društvu, njegovoj strukturi, procesima i zakonitostima.

Schaff ne zaobilazi pitanje može li historija uopće biti znanost. Na temelju gledišta da je spoznaja odnos u kojem oba člana — subjekt i

¹³ *Heinz Robert Schlette*, Späte Stunde der Nemesis? Geschichtsphilosophie angesichts der Grenzen des Wachstums, Denken, 82–96. Članak je, zapravo, komentar poznatom izvještaju: Denis L. Meadows i dr., Granice rasta, Izvještaj istraživačke skupine Massachusetts Institute of Technology za nacrt Rimskog kluba o dilemama čovječanstva, Zagreb 1974.

¹⁴ *Helmut Rumpler*, Offene Fragen einer »Theorie der Geschichtswissenschaft«, Denken, 207–226.

¹⁵ *Jörn Rüsen*, Für eine erneuerte Historik, Vorüberlegungen zur Theorie der Geschichtswissenschaft, na i. mj., 227–252. O metodologiji historije neopozitivista Poppera govori članak *Heinera Ruttea*, Karl Popper und die Geschichte, na i. mj., 111–127.

¹⁶ *Adam Schaff*, Der Streit um die Objektivität der historischen Erkenntnis, na i. mj., 69–81. To su zapravo izvodi iz Schaffove knjige: Geschichte und Wahrheit, Wien, München 1970. Usp. i Marksizam i ljudska jedinka, Beograd 1967.

objekt — imaju istu važnost, autor ističe da se subjekt ne može odstraniti jer bez njega nije moguća spoznaja. Garanciju, koja istraživača štiti od deformacije spoznaje, Schaff vidi u tome da povjesničar postane svjestan stvaralačke uloge subjekta. Budući da je spoznajni proces splet objektivnog i subjektivnog, zadaća znanstvene spoznaje ne može biti u odstranjenju subjektivnosti nego u njenu smanjenju. Proces prevladavanja utjecaja subjektivnog faktora uvijek je društveni proces. Schaff smatra da se »samokritika« povjesničara mora temeljiti na svijesti o društveno uvjetovanom i subjektivno ograničenom karakteru naučnog mišljenja. Historijsko mišljenje nije ništa posebno. To je samo tip spoznaje drukčiji nego u egzaktnim naukama. Shvati li historičar pravi značaj odnosa subjekta i objekta, onda, prema Schaffu, znanstveni napredak historije postoje moguć.

Istakla sam već da »analistička« zbirka »Baviti se historijom« daje dobar uvid u dosadašnja dostignuća te »škole« u Francuskoj. Ustajući protiv mrvljenja historije na specijalna područja bez prave veze, to izdanje želi upozoriti na nove putove istraživanja i duboki preobražaj temeljnih intelektualnih tehnika. Govori se o »modernoj« lingvistici ili matematici, ističu urednici, ali se taj epitet ne želi dati historiji jer se pod tim nazivom još uvijek shvaća određeno razdoblje a ne i tip istraživanja. Ipak postoji »nova« historija koju oni žele predstaviti ovom zbirkom. Novost ima trostruki lik koji dolazi do izražaja u tri sveska ovog izdanja. Najprije »Novi problemi« primoravaju historiju da traži svoju novu definiciju, zatim »Novi pristupi« mijenjaju, obogaćuju, potresaju tradicionalna istraživačka područja i konačno se na epistemološkom (spoznajnom) polju pojavljuju »Novi predmeti« istraživanja. Zbirka ilustrira tendencije svih specijalnih grana koje vode prema »totalnoj« historiji, tj. društvenoj cjelini, strukturi, i sve većoj upotrebi obuhvatnih koncepata.

Iz izdanja posebno proizlazi golem utjecaj metoda društvenih znanosti na »novu« historiju. Zato urednici ističu potrebu traženja odgovora na životno pitanje historije: »Iz ovog kratkog izlaganja moglo bi se zaključiti da je nova historija žrtva ostalih nauka o čovjeku, njihove osvajačke, uništavajuće agresije. Postoji li još teritorij historičara? Podliježe li historija iluziji jer po svojoj definiciji prisvaja područje eksperimentiranja ljudskoga — vrijeme? Iznad različitosti historijâ koje koegzistiraju — postoji li još jedinstvena historija — Historija?«¹⁷

Izbor članaka u prvom svesku već i svojim redoslijedom pokazuje koja su »nova« pitanja za »analiste« najvažnija. Riječ je najprije o znanstvenom postupku historičara, zatim o kvantifikaciji, metodi koja se smatra ključnom za kretanje historije prema društvenoj znanosti, te o »konceptualizaciji« kojom se pokušava izaći iz okvira »dogadajne« historije. Pažnju koja se danas obraća istraživanju na temelju nepisanih izvora ilustriraju čak tri članka. Zatim slijede pitanja »socijalne« historije i ideologije društava, koja od Luciena Febvrea predstavljaju značajno područje interesa »analista«, te marksističkog pristupa historijskom istraživanju. Naposljetku se govori o »povratku događaja«, što su ga analisti u

¹⁷ *Faire de l'histoire* I, XII. O analističkoj školi usp. M. Gross, *Historijska znanost*, n. dj., (poglavlje: Francuska strukturalna historija).

svom prvom naletu protiv pozitivizma bili izbacili iz svog vidokruga, u novom obliku.

U svom članku Michel de Certeau, pripadnik psihoanalitičke struje, govori o društvenoj uvjetovanosti istraživačkog postupka historičara.¹⁸ Historija kao »operacija« odnos je između »mjesta« (društvene sredine, institucije) i znanstvene prakse. Pri ocjeni spoznajne strukture historije valja uzeti u obzir i tehnike same discipline i društvene sukobe iz kojih se ona rađa. Nemoguće je analizirati postupak historičara nezavisno od institucije koja ga organizira ili mijenjati osnovni karakter discipline samo prevladavanjem starih pojmova a da ne dođe do preobražaja društvene situacije, kaže autor. Pojedinačni znanstveni rezultat, ma kako značajan bio, samo je jedinica u spletu usko povezanih elemenata čija dinamička kombinacija tek stvara oblik historijske znanosti u određenom trenutku. Društveno »mjesto« omogućava samo određeni tip istraživanja, smatra Certeau, pozivajući se na marksizam i shvaćanje koje potječe od Freuda da ne može biti istraživačkog nпора koji ne bi bio ovisan o situaciji stvorenoj određenim društvenim odnosima. Odbacivanje društvenog »mjesta« kao determinante znanosti, autor proglašava ideologijom, koja, stavljajući povjesničarev izvještaj na »ne-mjesto«, zapravo zabranjuje istraživaču da govori o društvu i smrti, tj. da uopće bude historičar. S tog gledišta autor razmatra pitanje kretanja historije pogotovu u vezi s teorijom informacije i upotrebom kompjutora. Pri tom naglašava da sada postaje moguće odijeliti dosadašnje jedinstvo konstrukcije predmeta istraživanja, prikupljanja i utvrđivanja činjenica. Isto tako, shvaćanje pojedinačne povijesne činjenice u njenu odnosu s modelom postaje realnije. Uz ostalo, ovaj prilog ilustrira težnju »analista« da historija kao disciplina bude čvrsto povezana sa suvremenim društvenim potrebama.

Članak François Fureta o kvantitativnoj, a zapravo »serijalnoj« historiji, ima načelno značenje za djelatnost »analističke« škole.¹⁹ Ističući da se historija od 1930-ih godina ubrzano kretala prema upotrebi numeričkih izvora, kvantifikacijskih postupaka i matematičkih modela pri rekonstrukciji prošlosti, autor upozorava da taj novi tip historije postavlja važne probleme u vezi s tehnologijom i metodologijom istraživanja. Zadatak je kvantitativne historije da organizira povijesne činjenice u vremenske serije homogenih jedinica koje se mogu uspoređivati tako da se njihovo kretanje mjeri određenim intervalima, najčešće godinama. Ta se operacija naziva »serijalna« historija i Furet, na temelju postignutih rezultata, smatra da ona uvodi u tradicionalnu disciplinu znanstvenu strogost i efikasnost koja nadilazi mogućnosti klasične metodologije. Dakako, »serijalna« historija ima granice i ne može se primijeniti na sva područja istraživanja.

Izrada dugih serija homogenih podataka, koji se mogu uspoređivati, otvara pitanje izvora na nov način. Autor kaže da su evropski arhivi uređeni u 19. stoljeću na temelju tadašnje metodologije historije. Konceptcija historije mijenja se istodobno s tehničkim mogućnostima elektronske

¹⁸ Michel de Certeau, *L'opération historique*, na i. mj., 3–41.

¹⁹ François Furet, *Le quantitatif en histoire*, na i. mj., 42–61; Engleski prijevod u: *Historical Studies Today*, 45–61; Usp. i Furet, *Od povijesti-priče do povijesti-problema*, ČSP, I, 1974, 95–100.

obrade obavijesti i zato historičar, prema Furetu, može sada razmišljati o novoj vrsti arhiva na perforiranim karticama. Formalizacija serija dokumenata, koja se programira za kompjutor, primorava povjesničara da napusti svoju »epistemološku naivnost«, da konstruira svoj predmet istraživanja, da pomno ispita svoje hipoteze. «Serijalna» historija je, prema autorovu izvještaju, počela nizovima s kojima je postupak najjednostavniji (ekonomske, fiskalne, demografske dokumentacije). No sada je ta tehnika stekla iskustva koja se pokušavaju primijeniti na sve povijesne činjenice, ako se one mogu svesti na određen jezik programiranja, npr. na homogene zbirke kao što su srednjovjekovni kartulari. Prema Furetu, prvi je zadatak »serijalne« historije da konstruira svoj predmet istraživanja reorganizacijom arhiva na temelju dvojne — metodološke i tehničke — »revolucije«. Ona zato sve više otkriva prostrana »spavajuća« područja dokumentacije. Organizacija izvora prema serijama može obuhvatiti numeričke izvore (npr. matice župa za historijsku demografiju), odnosno numeričke izvore iz kojih istraživač može izvući odgovore na pitanja o kojima ti izvori izravno ne govore (npr. analiza seksualnog ponašanja na temelju matica vjenčanih, istraživanje ekonomskog rasta s pomoću serije cijena, razvoj stanovništva po profesijama na temelju poreznih serija). Dakako da se na različite načine mogu upotrijebiti i oni izvori koji nisu numerički, ako ih ima u dovoljnom broju. Furet zatim pokušava ocijeniti što »serijalna« historija znači za napuštanje »događajne« i pojavu »problematske« historije.

Na ovom mjestu treba ubaciti članak iz spomenutog američkog izdanja koji daje dobar uvid u konkretizaciju problema »serijalne« historije što ju je izložio Furet. Suautor mu je Emanuel Le Roy Ladurie koji je, nakon što se povukao Fernand Braudel, danas najugledniji historičar »analist«. Njegova knjiga o seljacima Languedoca, koja obuhvaća razdoblje od 15. do 18. stoljeća, izrađena je na kvantitativnoj dokumentaciji povezanjem demografskih i ekonomskih serija radi utvrđivanja faza agrarne ekonomije i društvene strukture koja joj odgovara.²⁰ To je danas zacijelo glavni uzor »serijalne« historije.

Članak, o kojem je ovdje riječ, opis je jednog od velikih »analističkih« projekata ostvarenih timskim radom. To je kvantitativna analiza podataka iz francuskih vojnih arhiva o regrutima god. 1819–1826. koja omogućava zaključke o biološkim, profesionalnim, obrazovnim obilježjima i ponašanju tisuća mladića.²¹ Iz opisa strukture regruta (elite i svećenika, radnika, različitih vrsta obrtnika, rentijera) i iz drugih podataka proizlaze znatne razlike između ekonomski razvijenije sjeverne Francuske i zaostaliye južne Francuske što se ilustrira brojnim kartama. Autori upozoravaju da su morali izmijeniti uobičajeni postupak kritike izvora, tako da je unutarnja kritika postala moguća tek analizom i usporedbom karata. Ne prelazeći preko nedostataka svoje metode, autori smatraju da su ipak postigli rezultate koji uvjerljivo pokazuju da je francuska nacija sastavljena od seljaka i malih obrtnika bila 20-ih godina 19. stoljeća

²⁰ E. Le Roy Ladurie, *Les Paysans de Languedoc*, Paris 1966; skraćeno izd. 1969.

²¹ E. Le Roy Ladurie i Paul Dumont, *Quantitative and Cartographical Exploitation of French Military Archives, 1819–1826*, *Historical Studies Today*, 62–106.

još uvijek »tradicionalna«. Mladi ljudi, rođeni nakon propasti »starog režima«, još su uvijek dio seljačke i pučke Francuske iz 18. stoljeća.

Naredni prilog o »konceptualizaciji« historije napisao je Paul Veyne, jedan od idealističkih historičara, pripadnika »analista«. On je autor vrlo zapažene knjige: »Kako se piše historija?«²² Za nj je historija zapravo literarna vrsta, intelektualna aktivnost koja ne može postati znanost (jer ne postoje pokretačke snage povijesnog razvoja) i nije sposobna da objašnjava svoj predmet istraživanja. Iako historija nije znanost, Veyne smatra da je to vrlo razrađena djelatnost koja ne smije improvizirati nego se mora okrenuti prema »konceptualizaciji« »ne-događajnog« u smislu »idealnih tipova« Maxa Webera (koji nisu izraz strukture zbilje nego samo sredstvo za njen opis). Veyne misli da je »konceptualizacija« historije dio kretanja modernih društava prema racionalnom. Utjecaj racionalizacije na kolektivni život jednako je važan kao i utjecaj fizičkih nauka ili tehnologije.

Interes što ga »analisti« ispoljavaju za nepisane izvore — pa zato i za prapovijest — dolazi do izražaja u članku o putovima historije prije pisma.²³ I na tom se području javlja strukturalni pristup. Iskapanje se smatra etnološkom disciplinom a istraživanje »totalnih« odnosa postaje važnije od katalogiziranja pojedinih nađenih predmeta koji se obrađuju na temelju svoje funkcije prema cjelini istraživanog područja uz pomoć statističkih i matematičkih metoda te teorije informacije. Polazeći od tehnike ljudi prapovijesti, pokušava se preko njihove ekonomije, njihovih vjerovanja i estetskog života prodrijeti do njihove društvene organizacije. Dekolonizacija Afrike i ubrzani razvoj samostalnih država i naroda, koji u povijesti traže identifikaciju i samosvijest, otvorili su pitanje kako pisati historiju »naroda bez povijesti« koji se često mogu pozvati samo na usmenu predaju.²⁴ U tu grupu članaka valja ubrojiti i prilog o »akulturaciji«, pojmu koji je nastao u doba kolonijalizma na temelju ideje o supremaciji evropske kulture.²⁵ Riječ je o novom pristupu problemu susreta kultura koji proizlazi iz iskustva preobražaja suvremenog svijeta, kraja evropske hegemonije i pokreta dekolonizacije.

Poznati medievist George Duby govori o temi u vezi s historijom »mentaliteta«, naime o karakteru društvenih ideologija.²⁶ Autor ističe značenje mentalnih pojava u društvu, jer ljudi ne određuju svoje ponašanje prema svojim zbiljskim uvjetima života nego prema slici koju o tim uvjetima stvaraju, tj. prema sistemu vrednota koji usmjerava odnose članova grupe. Definiirajući ideologiju kao sistem predodžbi, koje imaju povijesni opstanak i ulogu u određenom društvu, Duby pokušava odrediti

²² P. Veyne, *L'histoire conceptualisante, Faire de l'histoire I*, 62–92. Isti autor, *Comment on écrit l'histoire, Essai d'épistémologie*, Paris 1971. Idealističkim historičarima analističke škole pripada i Henri Irénée Marrou. Usp. njegov prilog: *L'épistémologie de l'histoire en France aujourd'hui*, Denken, 97–110.

²³ André Leroi-Gourhan, *Les voies de l'histoire avant l'écriture, Faire de l'histoire I*, 93–105.

²⁴ Henri Moniot, *L'histoire des peuples sans histoire*, na i. mj., 106–123; Jan Vansina, *Once Upon a Time: Oral Traditions as History in Africa, Historical Studies Today*, 413–439.

²⁵ Nathan Wachtel, *L'acculturation, Faire de l'histoire I*, 124–146.

²⁶ Georges Duby, *Histoire sociale et idéologies des sociétés*, na i. mj., I, 147–166.

osnovna obilježja ideologije. Upozorava da je ideologija skup predodžbi usmjerenih prema totalnoj viziji svijeta, da ima zadaću da pruži članovima grupe osjećaj sigurnosti i da zato na različite načine deformira stvarnost. Prema autoru, u određenim društvima koegzistiraju konkurentne ideologije koje ovise o odnosima moći. Riječ je, također, o stabilizacionoj ulozi ideologija koje često služe kao obrana protiv promjena i o viziji povijesti koja je sastavni dio svake ideologije.

Autor smatra da istraživanje ideologija nailazi na znatne teškoće. Većina ideoloških sistema ostavila je samo nejasne tragove. To se, prije svega, odnosi na »pučke« i »protestne« ideologije. Većina ideologija nije imala pristup kulturnim sredstvima koja bi njihovoj viziji svijeta mogla dati trajne oblike. Izvori osvjetljavaju izravno samo one ideologije koje su odgovarale vladajućim klasama. Zato povjesničar mora tražiti kako da ispravi zablude perspektive.

Raspravljajući o izvorima i metodama za historiju ideologija, Duby smatra da i na tom području treba upotrijebiti metode »serijalne« historije. Najznačajniji elementi usmenog, ritualnog ili figurativnog izražavanja mogu se kronološki srediti u serije koje se mogu kvantificirati.

Najvažniji problem autor vidi u istraživanju odnosa između ideologije i zbilje društvene organizacije. Historičar društva mora demistificirati ideološke sisteme i pokazati kako su obilježja materijalnih uvjeta i društvenog života više ili manje prerušena u mentalne slike. Ipak upozorava da ne valja precijeniti utjecaj ideoloških sistema na povijesni tok. Ideologije su samo »zastave«. Naposljetku, Duby ilustrira svoje shvaćanje na primjeru križarskih ratova.

Jedan od idealističkih historičara-»analista« ističe da je utjecaj marksizma vrlo raširen među francuskim historičarima.²⁷ Zato nije slučaj što su urednici odlučili uvrstiti članak marksista, ekonomskog historičara Pierrea Vilara s karakterističnim naslovom: »Marksistička historija — historija u izgradnji.«²⁸ Drugim riječima, ono što prema shvaćanju analista obilježava historiju u cjelini, tj. da se ona tek postepeno pretvara u društvenu znanost, vrijedi i za marksističku historiju koja još uvijek nije jasno definirana. Zato Vilar kaže: »Bilo tko može za sebe tvrditi da je historičar. Bilo tko može tome dodati 'marksist'. Bilo tko može nazvati 'marksizmom' bilo što. Međutim ništa nije teže i rjeđe nego biti historičar a pogotovu historičar-marksist. Ta riječ trebalo bi da obuhvaća strogu primjenu teoretski razrađenog načina analize najsloženije materije znanosti: društvenih odnosa među ljudima i način njihovih promjena. Čovjek se štoviše može pitati jesu li zahtjevi takve definicije uopće ikada bili ispunjeni.«²⁹ Vilarov članak prilog je sporu između marksista i strukturalista (od kojih se neki smatraju marksistima). On kritizira gledišta Louisa Althussera o historiji i osvjetljava ahistoričnost strukturalizma. Iako »analističku« školu obilježava određena statičnost u strukturalnom pristupu (to im predbacuju i marksisti i idealisti), a

²⁷ *Marron*, n. dj., Denken, 105.

²⁸ *Pierre Vilar*, *Histoire marxiste, histoire en construction, Faire de l'histoire*, I, 169–209.

²⁹ *Vilar*, n. dj., 169.

pojedinci u vezi sa svojim bitnim koncepcijama kreću za Althusserom i Michelom Foucaultom, »analisti« se uglavnom moraju oduprijeti »nad-vremenskom« strukturalizmu.³⁰ Kada bi ga prihvatili, prestali bi biti historičari. Zato Vilar kaže da strukturalizam ne može ni pošto odgovoriti na pitanja koja zanimaju historičara.

Polazeći od temeljne marksističke hipoteze da je povijesna zbilja strukturirana i da se može naučno spoznati kao svaka druga zbilja, Vilar smatra da je historija znanost koja se tek konstituira. Misli da je Marx bio historičar u tom smislu što u njega ona faza istraživačke djelatnosti koja prethodi sintezi ima značaj historijskog istraživanja. Marxova središnja koncepcija bila je, kako je poznato, način proizvodnje kao struktura koja je determinirana i koja determinira. Vilar upozorava da je to bila prva teorija koja je nastojala izraziti društveni totalitet. Teorija o načinu proizvodnje bila je uz to struktura funkcije i razvoja, tj. nije bila ni formalna ni statička. I naposljetku ta struktura sadrži načelo suprotnosti koje nužno vodi prema »destrukturalizaciji« date strukture. Zato se, prema Vilaru, Marxovo shvaćanje može ugraditi u temelje »nove« historije. U obrani prvaka »analističke« škole (Luciena Febvrea, Ernesta Labroussea i Fernanda Braudela) od Althusserovih napada, Vilar, kao pripadnik te škole, nastoji pokazati koliko su oni, iako nisu marksisti, ipak bliski marksizmu.

U polemici s Althusserom u središtu je pažnje pitanje vremena jer strukturalizam smatra da je za spoznaju bitna samo struktura i sinkronija a ne i geneza i dijakronija. U obrani od cjepkanja historije na razne sektore koji dobavljaju podatke sistematskim društvenim naukama, Vilar naglašava također da je historija cjelovita disciplina. Raspravljajući o »događaju-izresku« i o procesu, autor smatra da se marksist, koji mora pojedinačni događaj integrirati u serije, doduše suprotstavlja ekscesima »antidogađajne« reakcije ali da je načelno prihvaća jer je to u Marxovu duhu. Tema povjesničara je promjena ne samo događaja nego i struktura. Marksistu su pokušaji da se utvrde društvene stabilnosti ideološki postupci povezani sa strahom od promjena. Zato Vilar postavlja dva bitna pitanja: koja je povijesna uloga historije kao ideologije i koja je već sada ili može postati uloga historije kao znanosti? Historičar marksist mora se kretati unutar struje »nove« historije, jer ona teži prema obuhvaćanju društvenog totaliteta i odbacuje pristup samo pojedinačnim aspektima, »komadićima« zbilje. U duhu je marksističke znanosti i svaki interdisciplinarni pristup društvenom te svaki »strukturalizam« i »empirizam«, ako to nije ideologija koja teži »prema univerzalnosti u nepokretnosti ili prema samoći u rasparčanosti«. Za marksističkog historičara je, dakako, glavni problem da prijede od opće sociološke teorije na analizu koja objašnjava prošlost i postaje efikasna za sadašnjost.

Povezujući djelatnost povjesničara marksista s kretanjem »nove« historije, Vilar zaključuje: »Na svim stupnjevima marksističku historiju treba tek izgraditi. A to je ukratko — historija. U tom smislu svaka 'prava histo-

³⁰ Louis Althusser (Luj Altise), Za Marksa, Beograd 1971; Michel Foucault (Mišel Fuko), Riječi i stvari, Beograd 1971. Za diskusiju između marksizma i strukturalizma usp. Henri Lefebvre (Anri Lefevr), S onu stranu strukturalizma, Beograd 1973.

rija' bila bi 'nova' historija, a svaka 'nova' historija, bez ambicije da obuhvati totalitet, bila bi unaprijed zastarjela.«³¹

Prvi svezak »analističke« zbirke, koja se suprotstavlja »dogadajnoj« historiji, završava paradoksom — povratkom događaja!³² Dok, naime, historičari odbacuju tradicionalni postupak opisa prošlosti nizom pojedinačnih događaja, njihova je uloga prešla na — masovne medije. Sudjelovanjem publike u događajima iz perspektive vlastite sobe, povijest je postala agresija a događaj — čudovište. Iskrcavanje čovjeka na Mjesec postalo je model modernog događaja. Pojavila se »neposredna« historija (*histoire immédiate*, *instant history*), događaj bez historičara, zbilja i njena neposredna spektakularna projekcija u čovjekovu intimu. Autor Pierre Nora, jedan od urednika te zbirke, smatra da sadašnjost traži svoju svijest putem novog položaja što ga je događaj-čudovište stekao u industrijskim društvima. Kako li će ta činjenica djelovati na razvoj »nove« historije?

U vezi s problemima »neposredne« historije treba upozoriti na članak Arthura Schlesingera ml., pisan s gledišta američkog relativizma (prezentizma).³³ Pozivajući se na Crocea i američkog filozofa pragmatizma Johna Deweya, autor smatra da je sva historija suvremena, tj. da povijesna zbilja postoji samo u funkciji potreba i shvaćanja društva u kojem živi historičar.³⁴ No usprkos tom pristupu, koji je neprihvatljiv s marksističkog gledišta, Schlesinger ima dobre argumente u obrani — kako on kaže — historije-»svjedočanstva« (opisa događaja od sudionika koji nema značaj memoara) od sumnjičavosti etablirane »tehničke« historije, tj. one koja se bavi vremenski udaljenijim zbivanjima.

Smatrajući da historija-svjedočanstvo odgovara značajnim intelektualnim i društvenim potrebama, autor kaže da je ona postojala od Tukidida i da je tek potkraj 19. stoljeća profesionalni ceh historičara diskvalificirao sudionike zbivanja kao historičare. Sve do drugoga svjetskog rata nije bio običaj da profesor predaje o povijesnim problemima koji se dotiču njegova vremena. No, ubrzavanje povijesnog ritma nužno je utjecalo na psihologiju historičara. Povećanje obrazovane publike, kojoj je trebalo znanje o važnim suvremenim događajima, također je pripomoglo afirmaciji »neposredne« historije. Donedavna sigurnost historičara temeljila se na što većem broju pisanih dokumenata. Za 20. stoljeće to više nije moguće zbog »revolucije« u tehnologiji i komunikaciji. Danas ima znatno više dokumenata nego nekada ali u njima ima mnogo manje obavijesti, kaže Schlesinger. Štoviše, razne odgovorne ličnosti ne povjeravaju pisanim dokumentima bitne elemente svoje akcije iz straha da će neki postdiplomant za nekoliko godina otkriti prave uzroke određenih pojava. Smatram da autorovo gledište može donekle vrijediti samo za političku historiju ali ne i za »serijalnu« historiju, koja u suvremenom

³¹ Vilar, n. dj., 209.

³² Pierre Nora, *Le retour de l'événement, Faire de l'histoire* 1, 210–228.

³³ Arthur Schlesinger Jr., *The Historian as Participant, Historical Studies Today*, 393–412.

³⁴ Herta Nagl-Docekal, *Zum Problem des Relativismus in der neueren amerikanischen Geschichtstheorie*, Denken, 128–141. Usp. i M. Gross, *Historijska znanost*, n. dj. (poglavlje: *Historiografske struje u Velikoj Britaniji i SAD*).

»statističkom« razdoblju nalazi više dokumenata s boljim obavijestima nego prije.

Schlesinger odbacuje rašireno uvjerenje o »herojskoj« »melodramatskoj« fazi sudionikova opisa zbivanja nakon koje slijedi »tehnička« faza, kada o tome pišu stručnjaci iz vremenske distance i na temelju opširnijeg fonda dokumenata. Autor misli da vremenska distanca nipošto ne oslobađa historičara od pokušaja deformacije povijesne zbilje. On tvrdi da se izvrtnja događaja u sudionika mnogo lakše otkrivaju nego u »tehničkih« historičara. Opća suglasnost historičara, kao kriterij za istinit opis pojedinih zbivanja, javlja se tek kada je riječ o povijesnim činjenicama koje su već odavno »mrtve«. Schlesinger misli da je historijsko istraživanje malokad X-zraka koja prodire u dubinsku strukturu a mnogo češće svjetlo svijetle koje treperi i otkriva samo površinu pojava. On smatra da historičar nema pravo pretpostaviti da zna više o motivima povijesnih aktera nego oni sami, jer iskustvo sudjelovanja u povijesnim zbivanjima nije ograničeno samo na pojedine epizode nego obuhvaća i opće historijske koncepcije. Na kraju, Schlesinger izjednačava historiju-»svjedočanstvo« i »tehničku« historiju po značenju i važnosti.

Mislim da nitko ne može poreći važnost svjedočanstava sudionika bez kojih bi dragocjene obavijesti bile jednom zauvijek izgubljene. No ta se dva tipa historije mogu izjednačiti samo s gledišta »događajne« historije. Sudionik ne može pisati »strukturalnu« historiju koja se želi baviti kretanjem povijesnih struktura u tri vremenska sloja (brzo kretanje — događaji, srednje kretanje — konjunktura i dugo trajanje). On nužno ostaje na stupnju brzoga kretanja i eventualno, malokad, konjunktura. U svakom slučaju i članak o događaju-čudovištu pokazuje da »analisti« stoje pred problemom kako pisati »instant« historiju.

U drugom su svesku »analističke« zbirke članci pod naslovom »Novi pristupi« koji govore o promjenama metoda u različitim granama historije. I u arheologiji se postavlja pitanje koje je bitno za historiju u cjelini. Je li ona znanost?³⁵ »Nova« arheologija se razvija na temelju reakcije protiv dosadašnje diobe između arheologa-sakupljača i klasifikatora predmeta i historičara-interpretatora. Otvara se jaz između opisne arheologije i ambiciozne historijske arheologije koja odbacuje diobu između materijalnih i nematerijalnih elemenata kultura i traži svuda obavijesti o društvu.

»Nova« historija na ekonomskom području posebno je važna jer iz nje proizlazi najviše impulsa pri kretanju historije kao cjeline. Članak marksista Jeana Bouviera o ekonomskim krizama pokazuje kako se povjesničar više ne zadovoljava utvrđivanjem činjenica o pojedinoj krizi nego se bavi i teorijom kriza (donedavno monopolom ekonomije), u ovom slučaju obilježjem kriza u 19. stoljeću, posebno u Francuskoj.³⁶ Iznoseći pojedine teorije krize, Bouvier ilustrira »analističku« težnju za obuhvaćanjem društvene cjeline svojim gledištem da se analiza ekonomskih kriza ne smije ograničiti na ekonomsko područje nego da mora uzeti u

³⁵ Alain Schnapp, *L'archéologie, Faire de l'histoire* II, 3–24. Usp. i M. I. Finley, *Archaeology and History, Historical Studies Today*, 281–299.

³⁶ Jean Bouvier, *Les crises économiques, Problematique des crises économiques du XIXe siècle et analyses historiques: le cas de la France, Faire de l'histoire* II, 25–50.

obzir i sve ono što je povezano s društvenom »klimom« i političkim događajima.

U članku »Ekonomija, prevladavanje i izgledi« Pierre Chaunu, jedan od najuglednijih »analista«, lomi koplje za »serijalnu« historiju.³⁷ Osvrće se na razvoj ekonomske historije od njena »događajnog« stupnja, preko kvantitativne ekonomske historije, rođene u strahotama krize 1929, do njena modernog »serijalnog« tipa.³⁸ Na temelju dosadašnjeg istraživanja, autor ističe potrebu proširenja »serijalne« metode na različita druga područja istraživanja. Chaunu misli da znanstvenost historije bitno ovisi o matematičkoj analizi serija i o dvostrukom ispitivanju dokumenata, najprije njihova pojedinačnog sadržaja a zatim njihova položaja u okviru homogene serije koja sadrži bazične obavijesti.

»Serijalnu« historiju ilustrira i članak koji se bavi demografskim istraživanjima u Francuskoj u 17. i 18. stoljeću na temelju župnih matica.³⁹ Pri tom je značajno da je proučavanje predindustrijskog stanovništva u posljednjih dvadesetak godina mnogo više napredovalo nego ispitivanje stanovništva industrijskog razdoblja.

»Analistička« zbirka sadrži čak dva članka o pitanjima religiozne historije, grane već po tradiciji vrlo raširene u »analističkoj« školi, jer se jedan od njenih osnivača, Lucien Febvre, bavio historijom »mentaliteta« s težištem na religiji. U tom se okviru kreće članak poznatog stručnjaka za kolektivnu psihologiju Alphonsea Dupronta o problemima religiozne antropologije kao znanja o religioznom čovjeku.⁴⁰ Kako proučavati religiozne pojave prošlosti u društvu koje uglavnom više nije religiozno, osnovno je pitanje drugog članka o religioznoj historiji.⁴¹ Autor smatra da povjesničar ne može upotrebljavati teološke kriterije za obradu različitih vjerovanja. »Nova« religiozna historija nastoji da metodama posuđenim od sociologije, antropologije i lingvistike istražuje držanje ljudi prema životu i smrti. I u Njemačkoj historija religije izlazi iz okruća historijske teologije koja zastupa mišljenje da crkvenu historiju može pisati samo vjernik.⁴² To bi bilo, kaže u austrijskoj zbirci Edith Saurer, kao kada bi historiju marksizma smio pisati marksist a historiju Engleske samo Englez. Važno je pri tom utvrditi da ovdje nije riječ o historiji »mentaliteta«, kao u Francuskoj, nego o crkvenoj historiji, tj. o organiziranim religioznim zajednicama.

Već smo vidjeli kako je novi pristup izvorima značajan za »serijalnu« historiju. U analizi izvora važnu ulogu ima utjecaj strukturalne lingvistike i informatike. Zato je u »analističku« zbirku uvršten i članak koji razmatra pitanje teksta i njegova interpretatora.⁴³ Budući da »nova«

³⁷ *Pierre Chaunu, L'économie – Dépassement et prospective*, na i. mj., 51–73. Usp. isti autor, *Histoire science sociale – La durée, l'espace et l'homme à l'époque moderne*, Paris 1974.

³⁸ O razvoju kvantitativne historije i njenim problemima usp. *M. Gross, Historijska znanost*, n. dj. (poglavlje: Kvantitativne metode utvrđivanja činjenica).

³⁹ *André Burguière, La démographie, Faire de l'histoire II*, 74–104.

⁴⁰ *Alphonse Dupront, La religion, Anthropologie religieuse*, na i. mj., 105–136.

⁴¹ *Dominique Julia, La religion, Histoire religieuse*, na i. mj., 136–167.

⁴² *Edith Saurer, Kirchengeschichte als historische Disziplin?*, *Denken*, 157–169.

⁴³ *Jean Starobinski, La littérature, Le texte et l'interprète, Faire de l'histoire II*, 168–182.

historija obraća veliku pažnju predmetnim izvorima, u zbirci se govori i o znanosti o umjetnosti koja je istodobno i historijska i teoretska disciplina.⁴⁴ »Nova« historija umjetnosti suprotstavlja se tradicionalnom shvaćanju da je potrebno samo izraditi inventar umjetničkih djela, utvrditi biografiju umjetnika, atribuirati i datirati djela i naposljetku na temelju tekstova ustanoviti kakav je bio odnos suvremenika prema njima. Autor se zalaže za napuštanje kronike umjetničkih događaja i za pristup umjetničkim djelima prošlosti metodama strukturalne lingvistike.

Golema uloga nauke u suvremenom društvu potiče i brz razvoj historije nauke. U »analističkoj« i američkoj zbirci dva članka govore o osnovnim problemima te nove grane historije koja se zapravo još nije konstituirala.⁴⁵ Postoji samo historija pojedinih nauka. Zato oba autora razmatraju nedostatke i lutanja u toj vrsti istraživanja i vide posebno veliku poteškoću u tome što historičari i filozofi nemaju pojma o nauci, dok stručnjaci prirodnih i tehničkih nauka nemaju veze s historijom i filozofijom.

Drugi svezak »analističke« zbirke završava vrlo važnim pitanjem »povratka« političke historije (nakon što je bila potpuno izbačena) u novom ruhu. Antropolog Jacques Julliard i poznati medievist, urednik »analističke« zbirke Jacques Le Goff (u američkom izdanju) kritiziraju »analističko« omalovažavanje političke historije.⁴⁶ Ona je pala žrtvom brkanja metode, koja je pristupala historiji kao znanju o pojedinačnim, neponovljivim događajima, i predmeta jedne grane historije. Vrijeme je da se to neopravdano shvaćanje prevlada i da se istraživanje politike i proučavanje društva, ekonomije i kulture prilagodi novim metodama. Julliard ističe povećanu ulogu politike u modernom društvu, njen česti otpor preobražajima baze, povećan napor čovječanstva da ovlada društvenim kretanjima u političkim akcijama, tj. programiranje širokih područja društvene djelatnosti, ulogu masa u političkom životu. Sve to, smatra on, mora utjecati na novi pristup političkoj historiji, ne više toliko kao istraživanju »elita« i »velikih« ličnosti nego kao predmetu sociologije i »prakseologije«. Julliard smatra da »nova« politička historija istražuje strukturu političkih stranaka, odnos moći i društvenih klasa, izbore i njihove rezultate, spontane političke manifestacije, grupe pritiska, javno mišljenje, odnos političkih institucija i društvenih formacija koje ih uvjetuju. Pri tom se ona služi metodom »serijalne« historije i kreće prema dijalektici kontinuiteta i promjena, struktura i konjunktura.

Kao primjer novih pogleda političke historije, autor ističe istraživanje revolucije na koju se dugo gledalo isključivo kao na pojedinačnu, neponovljivu pojavu, zbog njena brzog kretanja, dok se danas historičari i sociolozi bave poredbenim istraživanjem revolucija. Julliard, naposljetku, smatra da politička historija ima važnu ulogu u osnovnom zadatku historije, naime pri istraživanju kako određeno društvo prelazi iz jedne strukture u drugu, iz jedne ravnoteže u drugu.

⁴⁴ Henri Zerner, *L'art*, na i. mj., 183–202.

⁴⁵ Michel Serres, *Les sciences*, na i. mj., 203–228; Thomas S. Kuhn, *The Relations between History and History of Science*, *Historical Studies Today*, 159–192. Usp. i: Isti autor, *Struktura naučnih revolucija*, Beograd 1974.

⁴⁶ Jacques Julliard, *La politique, Faire de l'histoire II*, 229–250; Jacques Le Goff, *Is Politics still the Backbone of History?*, *Historical Studies Today*, 337–355.

Pitajući se je li politika još uvijek kičma historije, Le Goff analizira uzroke hipertrofije političke historije do 20. stoljeća i smatra da se ona »vraća« s metodama, duhom i teoretskim pristupom upravo onih društvenih znanosti koje su je gurnule u pozadinu. Površinska »pseudohistorija« političkih događaja nužno je izgubila svoju privlačnost i postala historija dubinskih kretanja jer istražuje strukture i značaj političke moći, bavi se društvenom analizom, služi se semiologijom (naukom o znakovima) pod utjecajem strukturalne lingvistike. Istina je, politička se historija ne odriče kronologije političkog događaja ili biografije velike ličnosti, kaže Le Goff. No, zahvaljujući politologiji i sociologiji, danas je postalo mnogo jasnije što je to događaj i što uvjetuje postupak »velike« ličnosti. Kada je riječ o »velikim« ličnostima, valja istaknuti jednu granu historije koja je u modi u SAD i u Velikoj Britaniji. To je »prozopografija«, kolektivna biografija istaknutih ličnosti.⁴⁷ Ona istražuje opću društvenu »pozadinu« određene grupe povijesnih činitelja i teži da utvrdi korijene površinske političke akcije, strukturu i mobilnost grupe, njenu društvenu ulogu. To je očigledno historija »elita«. Ona se dijeli na dvije škole: jednu, koja smatra da je politička akcija djelo male vladajuće elite i na statističku »masovnu« školu koja uglavnom traži determinantu političke djelatnosti u javnom mišljenju. Kao i svako istraživanje »elita«, i »prozopografija« krije u sebi opasnost opravdavanja vladajućih grupa i njihova političkog sistema. Ona se, osim toga, velikim dijelom inspirira konceptima Maxa Webera.

Najviše napadana grana političke historije zacijelo je diplomatska historija, jer je u nekim svojim oblicima dovela događajnu kroniku do apsurdna. Prije četrdesetak godina jedan je historičar napisao da »veći dio onoga što se naziva diplomatskom historijom nije mnogo više od zapisa onoga što je jedan činovnik rekao drugom činovniku.«⁴⁸ Zato valja upozoriti i na članak američkog historičara Craiga koji nastoji pokazati kako diplomatska historija širi svoje područje istraživanja na ideje, interesne grupe i ustanove koje oblikuju politiku što je diplomati vode. »Nova« diplomatska historija, također, se bavi teškim pitanjem odnosa između ideologije, socijalno-ekonomskih te institucionalnih struktura i povijesnih ličnosti.⁴⁹

Kada je riječ o novim pristupima »analista« historijskom istraživanju, valja u američkoj zbirci spomenuti članak Pierrea Gouberta.⁵⁰ Težnja prema »totalnoj« historiji, tj. prema obuhvaćanju cijele društvene strukture, morala je naprije naći svoj predmet eksperimentiranja na užem području sela, grada, pokrajine, regije. Nije zato slučaj da su »analisti« postigli najveće uspjehe upravo u lokalnoj historiji, pogotovu na polju historijske demografije.

⁴⁷ Lawrence Stone, *Prosopography*, na i. mj., 107–140.

⁴⁸ Gordon A. Craig, *Political and Diplomatic History*, na i. mj., 360.

⁴⁹ S obzirom na odbacivanje »historije-bitke«, kao možda najstarije vrste »događajne« historije, pažnju zaslužuje članak o novim putovima ratne historije. Peter Paret, *The History of War*, na i. mj., 372–392. Usp. i obranu političke i »intelektualne« historije u članku *Benjamina I. Schwartz*, *A Brief Defence of Political and Intellectual History [...] with particular Reference to Non-Western Cultures*, na i. mj., 440–454.

⁵⁰ Pierre Goubert, *Local History*, na i. mj., 300–314.

Treći svezak »analističke« zbirke bavi se »novim predmetima« istraživanja koje i sami urednici nazivaju »paradoksalnima«. Kada se jedan moj kolega upoznao s nekim temama kojima se »analisti« bave, uskliknuo je: »Pa to je već perverzno!« No ja ne mislim tako. Istina je da mnoge od tih tema ne dolaze u obzir kao istraživačka pitanja jugoslavenske historiografije ili barem ne u tom obliku. No obavijest o njima vrlo je važna i radi širenja našeg horizonta a pogotovu zato što su one već odavna predmet istraživanja društvenih znanosti. O njima historičar treba da vodi računa, ako načelno smatra da je na mjestu težnja da se obrađuju sva područja ljudskog iskustva.

O klimi, tj. »historiji kiše i lijepog vremena«, piše Emanuel Le Roy Ladurie.⁵¹ Ta tema dobro ilustrira nastojanje »analista« da se povežu pojave »dugog trajanja« i »konjunktura« i njihovo shvaćanje »geohistorije«. Ritam klimatskih promjena vrlo je dugotrajan u usporedbi s kretanjima ljudskoga društva. No klima utječe na plodnost tla, na društveno ponašanje, na ekonomska kretanja, na način prehrane, na epidemije, pa i na pojedinačne događaje. Ako je povijest prirodno-povijesni proces, kako misle Marx i mnogi »analisti«, ta se tema s pravom nalazi u okviru historičareva istraživačkog interesa.

Alain Besançon, pobornik upotrebe psihoanalitičkih metoda u historijskom istraživanju, govori o mogućnosti proučavanja »nesvjesnog« i ilustrira svoju metodu na djelima »Što da se radi?« Černiševskoga i »Podzemlje« Dostojevskoga.⁵² Na temelju svog postupka autor pokušava dobiti određene podatke o porijeklu moderne revolucionarne etike u položaju ruskog intelektualca u tadašnjem društvu. Po njegovu mišljenju zadaća je »psihoanalitičke« historije, prije svega, u analizi književnih tekstova i umjetničkih djela koja otkrivaju psihičke formacije, nesvjesno i obrambene mehanizme.

Nova objašnjenja Orfejeva mita daje članak koji ilustrira utjecaj strukturalne antropologije Claudea Lévi-Straussa na »analiste«.⁵³ Autor ističe da se analiza mita više ne može ograničiti na dobivanje podataka o nekoj instituciji ili društvenoj praksi, kao što se iz kore oraha vadi jezgra. Mit sadrži složenu misao društva i strukturalna je analiza pokušava dokučiti iscrpnim znanjem o etnografskom okviru grupe mitova.

Već sam istakla da je historija »mentaliteta« u središtu pažnje »analista«. Zato nije slučaj da o tom pitanju piše Jacques Le Goff, jedan od urednika te edicije.⁵⁴ Pri tom valja upozoriti da je začetnik historije »mentaliteta« Lucien Febvre bio izraziti protivnik psihoanalize. No, sada ona manje-više prodire i u istraživanja kolektivne psihologije, zacijelo pod utjecajem strukturalne antropologije i lingvistike.⁵⁵

⁵¹ Emmanuel Le Roy Ladurie, Le climat, L'histoire de la pluie et du beau temps, *Faire de l'histoire* III, 3-30.

⁵² Alain Besançon, L'inconscient, L'épisode de la prostitué dans *Que faire?* et dans le *Sous-sol*, na i. mj., 31-55.

⁵³ Marcel Detienne, Le mythe, Orphée au miel, na i. mj., 56-75.

⁵⁴ Jacques Le Goff, Les mentalités, Une histoire ambiguë, na i. mj., 76-94.

⁵⁵ Brojni članci u toj zbirci i prilozi u *Annales* svjedoče o tome. Usp. i L'histoire psychanalytique, Une anthologie, Alain Besançon ur., *Le savoir historiques* 7, Paris 1974. Interes za psihoanalizu osjeća se i u austrijskoj zbirci. Usp. Friedrich Engel-Janossi, Vom Anfang der Geschichte, Denken, 14-21.

Le Goff kaže da je historija »mentaliteta« u modi ali da još uvijek nije definirana. Ona se kreće na spojnoj točki individualnog i kolektivnog, dugog trajanja i svakodnevnog života, nesvjesnih i namjernih ljudskih postupaka, strukture i konjunktura. Historija »mentaliteta« istražuje područje svakodnevnog života, automatskog ponašanja, tj. sadržaja čovjekove misli koji je nastao iz njegova položaja u određenom društvu. Promjene mentaliteta imaju vrlo polagan ritam što također privlači »analiste« sklone »dugom trajanju«. Koegzistencija više mentaliteta u istoj epohi i u istom društvu važna je tema istraživanja historije »mentaliteta«. Ta grana historije nema ništa zajedničko s opisom ideja u tradicionalnoj historiji, tj. s idejama »velikih« ličnosti. Historija »mentaliteta« ne proučava, npr., ideje Tome Akvinskog, koje ne utječu na razvoj mentaliteta od 13. stoljeća dalje, već nejasne predodžbe, deformirane jeke njegova nauka, osiromašene ostatke koji su izgubili svoje prvobitno značenje. Zato taj pristup obuhvaća sisteme kultura, vjerovanja i vrednovanja unutar kojih se mentaliteti rađaju i razvijaju. Le Goff ističe da je mentalitet bitan sastavni dio društvenih napetosti, okruženih mitovima što ih možemo objasniti samo historijom »mentaliteta«. Bitan je pri tom odnos klasnog i općeg mentaliteta, zajedničkog svim slojevima u određenom društvu.

U američkoj zbirci je i članak Franka E. Manuela o upotrebi i zloupotrebi psihologije u historiji s važnim podacima o razvoju »psihološke historije« koja još od 18. stoljeća pokušava proučavati »unutarnje iskustvo« ljudi, tj. ne samo vanjske događaje nego i psihička zbivanja.⁵⁶ Autor smatra da pitanje odnosa historije i psihologije postoji od oko 1880. kada se pojavilo Freudovo »nesvjesno«. Kritizirajući jednostranost psihoanalitičkog pristupa ali i tradicionaliste koji ga odbijaju, Manuel kaže da je povjesničar primoran slijediti neku teoriju ličnosti i motivacije. Pri tom on zacijelo neće prihvatiti prevladane »elitističke« koncepcije motivacije iz 19. stoljeća već psihološki jezik svoga vremena. Zato je, prema Manuelu, jedva moguće »pobjeći« od Freudova učenja da je »nesvjesno« ostavilo u povijesti tragove koji se mogu odgonetnuti. No, može se pretpostaviti da je autor bliži historiji »mentaliteta« nego »psihoanalitičkoj« historiji. On, naime, smatra da se ljudska priroda mijenja u toku povijesnog razvoja, dok se psihoanaliza temelji na uvjerenju da se čovjekova psiha ne mijenja.

Historija ideja nije našla mjesto u »analističkoj« zbirci. No, američka zbirka pokazuje da je ona vrlo rašireno područje istraživanja u Velikoj Britaniji i SAD. Zato Felix Gilbert piše o ciljevima i metodama »intelektualne« historije, razmjerno novoga pojma za razliku od tradicionalne njemačke *Geistesgeschichte*.⁵⁷ »Intelektualna« historija bavi se strukturom misli, unutrašnjom dinamikom znanja i nauke, važnošću komunikacije za prirodu intelektualnog proizvoda. Ona se trudi da protegne svoju

⁵⁶ Frank E. Manuel, *The Use and Abuse of Psychology in History*, *Historical Studies Today*, 211–237. Članak je preveden u zbirci: *L'histoire psychanalytique*, n. dj., 11–39 (s komentarom A. Besançon).

⁵⁷ Felix Gilbert, *Intellectual History: Its Aims and Methods*, *Historical Studies Today*, 141–158; Usp. i: John E. Talbot, *Education in Intellectual and Social History*, n. i. mj., 193–210; B. I. Schwartz, *A Brief Defence of Political and Intellectual History*, n. dj.

analizu na sve društvene slojeve i da, istražujući ljudsku svijest, poveže dugotrajne procese s pojedinačnim događajem.

S obzirom na velik utjecaj strukturalne lingvistike i antropologije na francusku strukturalnu historiju, »analistička« zbirka sadrži i jedan članak o odnosu lingvistike i historije.⁵⁸ Ističući golem napredak lingvistike u posljednjim desetljećima, poznati lingvist Chevalier smatra da je ona »znanost-pilot«, no ipak je zabrinut zbog njene ahistoričnosti. Osi strukturalne lingvistike, koje proizlaze iz učenja Ferdinanda de Saussurea, jesu sinkronija i jezik (sistem znakova), uz odbacivanje dijakronije i govora, dakle područja historije. Chevalier ističe da se historijski pristup vraća u lingvistiku ne kao uskrснуće filološke historije iz 19. stoljeća, nego kao ispitivanje teorija o prošlosti koje omogućavaju bolje razumijevanje funkcije jezičnog sistema.

»Historijom knjige« bavi se po jedan članak u »analističkoj« i američkoj zbirci.⁵⁹ U okviru tradicionalne historije ideja, knjiga je služila kao izvor znanja o idejama »velikih« ličnosti koje su se smatrale reprezentativnima za određeno razdoblje i društvo. Danas je pristup knjizi drugačiji. To postaje predmet istraživanja koji obuhvaća društvene, ekonomske i kulturne fenomene te kolektivni mentalitet, a obrađuje se kvantitativnim metodama »serijalne« historije. Iako su u središtu pažnje i pitanja izdavanja i prodaje knjiga, analiza čitalačke publike i onih koji ne čitaju, očigledno je da taj sektor istraživanja pripada historiji »mentaliteta«.

Utjecaj strukturalne antropologije Claudea Lévi-Straussa ilustrira jedan članak o starogrčkoj mitologiji.⁶⁰ Autor smatra da historija mora upotrebljavati istraživačka sredstva etnologije (koje je ona preuzela od strukturalne lingvistike) i jednako obuhvaćati totalitet s njegove sinkronističke i dijakronističke strane. On ističe da je etnologija znatno proširila predmet historičara ali kritizira njen ahistorijski aspekt.

Dvije »paradoksalne« teme »analističkog« istraživanja ilustriraju članci iz povijesti »bolesnog čovjeka« i »kuhinje«.⁶¹ Dva članka trećeg sveska »analističke« zbirke posvećena su pitanjima istraživanja najnovijeg razdoblja: ispitivanju javnog mišljenja i ulozi filma u društvenoj analizi.⁶²

U posljednjem se prilogu ističe da svečanosti (proslave) moraju postati predmet historijskog istraživanja.⁶³ Na postavljanje pitanja i u ovoj prilici utječu psihonaliza i strukturalna antropologija.

⁵⁸ Jean-Claude Chevalier, *La langue, Linguistique et histoire, Faire de l'histoire* III, 95–114.

⁵⁹ Roger Chatrier i Daniel Roche, *Le livre, Un changement de perspective*, na i. mj., 115–136; Robert Darnton, *Reading, Writing, and Publishing in Eighteenth-Century France: A Case Study in the Sociology of Literature, Historical Studies Today*, 238–280.

⁶⁰ Pierre Vidal-Naquet, *Les jeunes, Le cru, l'enfant grec et le cuit, Faire de l'histoire* III, 137–168.

⁶¹ Jacques Revel i Jean-Pierre Peter, *Le corps, L'homme malade et son histoire*, na i. mj., 169–191; Jean-Paul Aron, *La cuisine, Un menu au XIXe siècle*, na i. mj., 192–219.

⁶² Jacques Ozouf, *L'opinion publique: Apologie pour les sondages*, na i. mj., 220–235; Marc Ferro, *Le film, Une contre-analyse de la société?*, na i. mj., 236–255.

⁶³ Mona Ozouf, *La fête sous la Révolution française*, na i. mj., 256–277.

U uvodu sam istakla da Wehlerova zbirka ima posebno mjesto u ovom izvještaju jer govori samo o jednoj grupi tema, naime o odnosu historije i ekonomije.⁶⁴ S obzirom na važnost ekonomske historije u tendencijama koje vode prema strukturalnoj historiji društva, valja na ovom mjestu barem ukratko registrirati probleme koji se nameću u tom procesu a proizlaze iz članaka što ih je Wehler odabrao. Riječ je o prilogima njemačkih, američkih, britanskih i francuskih historičara i ekonomista koji vrlo dobro pokazuju da još nije nađen zajednički jezik između ekonomskog historičara, koji ne želi pisati historiju pojedinačnih ekonomskih događaja već proučavati ekonomske procese, i još uvijek pretežno ahistorijske ekonomske znanosti.⁶⁵

U prvom se dijelu zbirke govori o općim pitanjima teorije ekonomskog rasta koja ima važnu ulogu u razvoju i ekonomike i ekonomske historije. Zatim se raspravlja o pitanjima ekonomske teorije, pogotovo o »kvantitativnoj« historiji, tj. o ekonomskoj historiji francuskih ekonomista i »serijalnoj« ekonomskoj historiji »analista« koje se ne mogu uskladiti, te o ahistorijskoj i agresivnoj »kliometiji« američkih ekonomista. U trećem dijelu su članci koji izričito kritiziraju određene pojave u ekonomiji i ekonomskoj historiji i zato produbljuju znanje o današnjem stanju zacijelo jednog od ključnih aspekata naše znanosti. Kada je riječ o ekonomiji i uredniku bliskom marksizmu, onda ne začuđuje da je pitanje utjecaja Marxa i marksizma u središtu pažnje znatnog dijela priloga.

U prvom članku njemački sociolog S. Landshut pokazuje kako politička ekonomija i njen pojmovni aparat nastaju na određenom stupnju razvoja kapitalističkog društva.⁶⁶ On ističe povijesnu uvjetovanost ekonomske teorije u suprotnosti s mišljenjima koja još i danas smatraju da je moguća formulacija jednom zauvijek danih ekonomskih teorija kao i s pogrešnim interpretacijama marksizma.

Već sam istakla »renesansu« Webera i Marxa u društvenim naukama. Zato je članak njemačkog historičara J. Kocke, koji pregledno izlaže gledišta tih dvaju »antipoda« u raspravama o ekonomiji i društvu na »Zapadu«, vrlo instruktivna.⁶⁷ Kocka se, dakako, koncentrira na središnje pitanje znanstvenoteoretskih i metodoloških shvaćanja Marxa i Webera, tj. na problem odnosa predmeta spoznaje i subjekta spoznaje. Dok Weber strogo odvaja učenjaka od zbilje koju proučava i smatra da iz predmeta koji se istražuje ne mogu proizaći elementi za spoznavaju, Marx drži da je povijesna zbilja praksa u kojoj se opredmećuje rad čovjeka i njegova spoznaja pa tako shvaćena povijesna zbilja djeluje kao povratna veza na ljudsku stvaralačku djelatnost. Marxu je dakle nemoguće odvojiti povijesnu zbilju od čovjekove svijesti. Za nj je to jedinstvo. Stoga u mark-

⁶⁴ To je njegova četvrta zbirka posvećena posebnim metodološkim temama. Usp. *Moderne deutsche Sozialgeschichte*, Köln 1970; *Geschichte und Psychoanalyse*, Köln 1971; *Geschichte und Soziologie*, Köln 1972.

⁶⁵ Za odnos ekonomije i ekonomske historije usp. *M. Gross*, *Historija i društvene znanosti*, ČSP, II, 1975, 74–81.

⁶⁶ *Sigfried Landshut*, *Historische Analyse des Begriffs des Ökonomischen*, *Geschichte und Ökonomie*, 40–53.

⁶⁷ *Jürgen Kocka*, *Karl Marx und Max Weber im Vergleich*, *Sozialwissenschaften zwischen Dogmatismus und Dezisionismus*, na i. mj., 54–84.

sističkom smislu strukturacija spoznajnog postupka u procesu istraživanja ima temelj u stvarnosti.

Maurice Dobb, poznati engleski »neomarksist«, suprotstavlja se vrlo raširenoj, pogrešnoj interpretaciji marksizma na »Zapadu«. ⁶⁸ Riječ je najprije o uvjerenju da prema marksizmu samo ekonomski faktor djeluje na usmjerenje povijesnog procesa. Dobb ističe da je u marksizmu riječ o odbijanju gledišta da se ideje objasne iz njih samih ali i o shvaćanju dijalektičkog odnosa između ideja i ekonomskih uvjeta. Dobb, također, ustaje protiv pripisivanja marksizmu koncepcije da je povijest automatsko kretanje materijalnih faktora pri čemu bi ljudi bili marionete na površini zbivanja. On pri tom ističe da je to čudna interpretacija shvaćanja koje smatra da je upravo klasna borba pokretač povijesnog razvoja. Autor, također, kaže da se marksizmu ne može predbaciti da iz teze o ulozu načina proizvodnje u povijesnom procesu stvara apstraktnu shemu. Ta marksistička teza ima funkciju istraživačke metode pomoću koje se može osvijetliti složena struktura povijesnih pojava ali ona predstavlja i poticaj za političku djelatnost. Autor upozorava da se Marxov »način proizvodnje« ne može interpretirati kao proizvodna tehnika (što bi bilo jednako tehnološkom shvaćanju povijesti) jer obuhvaća i proizvodne snage i društveno-proizvodne odnose.

Ekonomski historičar, koji više ne želi pisati »dogodovštinu«, nužno će se zanimati za veliku raspravu o teorijama ekonomskog rasta. Zato članci njemačkog ekonomista Hoffmanna i američkog sociologa i ekonomista Hoselitzza o teoriji rasta i oblicima ekonomskog rasta mogu biti poučni. ⁶⁹ Ističući da su teorije ekonomskog rasta previše ovisne o politici (npr. o Ujedinjenim nacijama i njihovim organima) kojoj pružaju opće smjernice, Hoselitz kritizira pretjerano pojednostavnjenje i redukciju »varijabli«, o kojima ovisi proces rasta. Historičar ne može prihvatiti opće modele s malim brojem »varijabla« i pojednostavnjenim međusobnim odnosima. Autor odbija i drugu krajnost, naime sklonost da se svaki razvojni proces promatra kao jedinstvena, neponovljiva pojava. Njegov je prilog značajan za »historizaciju« društvenih znanosti koja velikim dijelom proizlazi iz potrebe da se povijesno iskustvo razvijenih zemalja upotrijebi pri konstrukciji ekonomskih teorija za procese rasta u nerazvijenim zemljama. Hoselitz predlaže shemu tipičnih situacija koje uvjetuju ekonomski rast u obliku nekoliko »idealnih tipova«.

Još je značajnija ilustracija »historizacije« društvenih znanosti poznata rasprava američkog ekonomista i sociologa Gerschenkrona o ekonomskoj zaostalosti u povijesnoj perspektivi. ⁷⁰ Budući da je zadatak historije utvrđivanje pravilnosti i tipičnih situacija, a unutar njih tipičnih odnosa između pojedinih faktora, autor želi upozoriti na pitanja ekonomske zaostalosti u 19. stoljeću koja smatra važnim aspektom pri proučavanju suvremenih problema zaostalosti. Gerschenkronove interpretacije o in-

⁶⁸ Maurice Dobb, *Der Historische Materialismus und die Rolle des Ökonomischen Faktors*, na i. mj., 85–93.

⁶⁹ Walter G. Hoffmann, *Wachstumstheorie und Wirtschaftsgeschichte*, na i. mj., 94–103; Bert F. Hoselitz, *Formen wirtschaftlichen Wachstums*, na i. mj., 104–120.

⁷⁰ Alexander Gerschenkron, *Wirtschaftliche Rückständigkeit in Historischer Perspektive*, na i. mj., 121–139. Usp. i: Werner Post, *Historische Perspektiven in den heutigen Sozialwissenschaften*, Denken, 142–156.

dustrijalizaciji zaostalih zemalja nadahnjuju se Marxovom tezom da povijest naprednijih industrijskih zemalja pokazuje razvojni put kojim će krenuti i zaostale zemlje. Autor, prije svega, obrađuje pitanje određenih povijesnih slučajeva procesa industrijalizacije u zaostalim zemljama koji se bitno razlikuju od naprednih zemalja ne samo razvojnim tempom nego i proizvodnim i organizacionim strukturama industrije te ideologijama. Ističući neka opća obilježja procesa industrijalizacije u zaostalim zemljama 19. stoljeća u Evropi, autor vidi pouku u spoznaji da industrijske nacije u vlastitom interesu ne smiju ignorirati zaostalost.

Drugi dio zbirke »Historija i ekonomija« posvećen je novim smjerovima ekonomske historije i njihovim sporovima. To su dvije »škole« ekonomista koji se bave ekonomskom historijom: »nova ekonomska historija« u SAD i »kvantitativna« historija u Francuskoj te »serijalna« ekonomska historija »analista«. ⁷¹ Članak o ekonomskoj teoriji, statistici i ekonomskoj historiji pišu dva pobornika američke »nove historije«. ⁷² Ta se škola naziva ironički »kliometričkom« jer želi ovladati muzom historije — Clio — isključivo mjerenjem (ekonometrijom). Odbijajući »kvalitativna« istraživanja, tim ekonomistima cilj spoznaje nije povijesna zbilja. Oni su isključivo »graditelji modela«. Iz drugog članka o »novoj ekonomskoj historiji« jasno se razabire da ti ekonomisti potpuno brišu historiju kao samostalnu disciplinu. ⁷³ Na sreću, tako ne misle svi američki ekonomisti kao što pokazuje članak o činjenici i teoriji u ekonomskoj historiji koji ne prihvaća u cjelini koncepcije »kliometrije«. ⁷⁴ Izričitu kritiku vještačkog i pseudohistorijskog karaktera »kliometrije« daje prilog o »novim« i tradicionalnim metodama u ekonomskoj historiji. ⁷⁵ U vezi s time valja upozoriti na članak britanskog ekonomista Johna Habakkuka o odnosu ekonomske historije i ekonomske teorije u kojem raspravlja o potrebi teoretskih objašnjenja u dosad tradicionalnoj »literarnoj« ekonomskoj historiji pri čemu obraća pažnju pitanju modela »nove ekonomske historije«. ⁷⁶

O francuskoj »kvantitativnoj« ekonomskoj historiji piše njen tvorac, ekonomist Jean Marczewski. ⁷⁷ On se suprotstavlja »analističkim« shvaćanjima koncentracijom samo na jednoj vrsti »serija«, tj. na nizovima narodnog dohorka koji, dakako, postoje uglavnom samo u statističkim izvorima 20. stoljeća. Pomoću tog modela Marczewski bi htio prebroditi i istraživanje samo pojedinačnih ekonomskih fenomena historičara i gradnju apstraktnih modela ekonomista koji se ne mogu upotrijebiti pri istraživanju povijesne zbilje.

⁷¹ M. Gross, *Historija i društvene znanosti*, n. dj.

⁷² Alfred H. Conrad i John R. Meyer, *Ökonomische Theorie, Statistik und Wirtschaftsgeschichte, Geschichte und Ökonomie*, 144–162.

⁷³ George G. S. Murphy, *Die »Neue Wirtschaftsgeschichte«*, na i. mj., 189–202.

⁷⁴ Jonathan R. T. Hughes, *Tatsache und Theorie in der Wirtschaftsgeschichte*, na i. mj., 203–226.

⁷⁵ Fritz Redlich, »Neue« und Traditionelle Methoden der Wirtschaftsgeschichte, na i. mj., 242–254.

⁷⁶ John Habakkuk, *Economic History and Economic Theory, Historical Studies Today*, 27–44.

⁷⁷ Jean Marczewski, *Quantitative Wirtschaftsgeschichte, Geschichte und Ökonomie*, 163–173; Isti autor, *Introduction à l'histoire quantitative*, Genève 1965.

Oba spomenuta smjera kritizira nama već poznati pripadnik »analističke« škole Pierre Vilar u članku: »'Kvantitativna historija' ili 'retrospektivna ekonometrija'?«⁷⁸ Odbacujući pretenzije ekonomista da samo oni dijele pouku povjesničarima, Vilar ne želi prihvatiti podređenu ulogu historije kao nabavljača vremenskih serija za graditelje modela. Predmet historije — čovjek u društvu — visoko premašuje predmet ekonomije i ne smije se svesti na informacionu tehniku i dopunu. Historiju, kao analizu društvenoga i ljudskog, ne može nadoknaditi ni jedna druga analiza. Zato Vilar smatra da »povijesno čovječanstvo« mora biti predmet historijske znanosti koja se ne može definirati određenom istraživačkom tehnikom (u ovom slučaju kvantifikacijom) već samo metodom mišljenja. Zato on stavlja tobože sveobuhvatni model Marczewskoga na njegovo pravo mjesto koje ima kao jedno od mnogih oruđa istraživanja. Vilar odobrava retrospektivnu ekonometriju u službi ekonomske analize ali ističe da mora postojati i ekonomska historija u službi historije.

U trećem kritičkom dijelu zbirke na prvom se mjestu Švicarac Lüthy obara na pretjerivanja pri upotrebi matematičkih metoda u društvenim znanostima, na uvjerenje da se samo kompjutorom i matematičkim modelom mogu postići potpuno pouzdani rezultati.⁷⁹ Autor kritizira pretjerano raščlanjivanje složenog na najjednostavnije, a živoga na mehaničko, da bi se moglo prići matematičkoj analizi. Riječ je o brkanju metode i znanosti, tj. matematička metoda se zapravo poistovjećuje sa samom znanošću. Bijeg iz složene ljudske povijesti, iz stvaranja uvijek novih odluka, u ahistoričnost matematičke formule jest iluzija. Lüthy, dakako, ne negira korisnost i plodnost matematičkih metoda nego samo njihov tobožnji sveobuhvatni značaj. On vjeruje da se klatno, koje se posljednjih desetljeća odnjhalo u smjeru krajnje teoretske matematizacije, počinje polako vraćati u smjeru historijske sinteze. »To njihanje između teorije i historije je u toku, otkada društvene znanosti traže same sebe, i neće prestati jer historija bez teorije ne može istraživati a teorija se bez historije ne može provjeravati.«⁸⁰

Poljski ekonomski historičar Kula piše o pitanju »dugog trajanja« što ga je potaknuo prvak »analista« Fernand Braudel.⁸¹ Ritam povijesnog razvoja zacijelo je pitanje koje mora izazvati pažnju svakog historičara. Budući da se Braudelovo shvaćanje inspirira upravo iskustvom ekonomskog razvoja (konjunktura), primjedbe su ekonomskog historičara posebno dragocjene. Dugotrajnim razvojnim procesima, koji se kreću i u suvremenim društvima i moraju se teoretski spoznati, bavi se još jedan članak.⁸² Tri priloga raspravljaju o ulozi marksizma u društvenim znanostima, u političkoj ekonomiji i u stvaranju moderne ekonomske i društvene histo-

⁷⁸ Pierre Vilar, »Quantitative Geschichte« oder »Retrospektive Ökonometrie«, na i. mj., 174–188.

⁷⁹ Herbert Lüthy, Die Mathematisierung der Sozialwissenschaften, na i. mj., 230–241. Usp. M. Gross, Historijska znanost, n. dj. (poglavlje: Kvantitativne metode utvrđivanja činjenica).

⁸⁰ Geschichte und Ökonomie, 241.

⁸¹ Witold Kula, Geschichte und Ökonomie: Die »Langen Zeitabläufe«, na i. mj., 255–272. Isti autor, Problemi e metodi di storia economica, Milano 1972.

⁸² Kurt Borchardt, Die Sozialökonomische Entwicklung der gegenwärtigen Gesellschaft und ihre Theorie, na i. mj., 273–285.

rije. Pierre Vilar ocjenjuje Marxa kao prvoga ekonomista koji je sustavno izložio kako se ekonomska teorija nužno pretvara u historijsku analizu a historijski opis činjenica u kritičku historiju.⁸³ Područje marksizma jest povijest koja obuhvaća i ekonomiju. Marksizam objašnjava i djeluje na polju povijesnog. U dodiru sa zbiljom, on se mijenja i obogaćuje te postaje »pravom« teorijom. S toga gledišta metodološki pristup koji odvaja teoriju od prakse, a ekonomiju od povijesti, zapravo je odbijanje da se proučava zbilja i da se misli historijski. Zato Vilar osuđuje bijeg iz kritičke historije u »čistu« teoriju. Kao i u svom članku u »analističkoj« zbirci, on i ovdje ističe bliskost »analističke« škole s marksizmom, pogotovu u borbi za organsku povezanost historije s ekonomijom i drugim društvenim znanostima.

Karl Kühne se bavi pitanjem jesu li središnja Marxova gledišta doista obuhvatila zbilju i njihovim utjecajem u poslijeratnoj političkoj ekonomiji.⁸⁴ U vezi s nastavkom razvoja Marxovih misli, autor želi upozoriti »kako se Marx danas u znanstvenom svijetu Zapada duboko ozbiljno shvaća upravo u svom značenju ekonomskog mislioca i kako daleko seže njegovo zračenje — sve do najmodernijih područja dugotrajne dinamičke analize«. ⁸⁵ Taj članak sadrži vrijedne obavijesti o problemima zrenove ekonomske teorije koje su bitne za ekonomskog historičara. Pri tom se, također, vidi da su osnovna gledišta »kliometričara« i »kvantitativne« historije nespojivi s impulsima marksizma.

Obavijest o pojedinim priložima u zbirkama započela sam Hobsbawm-ovim člankom o »socijalnoj« historiji jer je svrha metodoloških pitanja, kojima se povjesničari bave, da se dopre do historije društava. Zato završavam informaciju člankom Jeana Bouviera o jedinstvu ekonomske i socijalne historije, tj. o pitanju na kojem inzistiraju Wehlerove zbirke o odnosu historije sa sociologijom i ekonomijom.⁸⁶ Kao marksist, Bouvier shvaća ekonomiju kao proces društvenih odnosa i smatra da svakom istraživanju društvenih odnosa mora prethoditi analiza ekonomskih činjenica. Dakako, to nije dovoljna baza za objašnjenje cjelokupnosti društvenih procesa jer »socijalna« historija obuhvaća kao »kemijski proces« ekonomiju, ideologije i mentalitete, svakodnevne i izvanredne događaje, nagle i postupne promjene te pojave koje traju stoljećima. Ograničavajući se na pitanje što ekonomska analiza pruža istraživanju društvenih fenomena, Bouvier smatra da se »socijalna« historija, prije svega, mora baviti klasama i grupama i procesom njihove diferencijacije, i to više s aspekta tipičnoga nego pojedinačnoga. Ona, dakako, ne mimoiđazi pojedince i događaje ali ih gleda kroz prizmu općega. Znanje o različitim privrednim kretanjima, tj. o tipovima konjunktura, bitno je za proučavanje društvenih slojeva. Uostalom, kaže Bouvier, ekonomska historija ne može se kretati samo u krugu svojih vlastitih tehnika. Njena je zadaća da objašnjava razvoj društvenih klasa u vezi s različitim pojavama proiz-

⁸³ Pierre Vilar, *Marxismus und Geschichte in der Entwicklung der Sozialwissenschaften*, na i. mj., 286–303.

⁸⁴ Karl Kühne, *Marx und die moderne Ökonomie*, na i. mj., 304–374.

⁸⁵ Isto, 327.

⁸⁶ Jean Bouvier, *Die Einheit der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, na i. mj., 375–391; Usp. isti autor, *Histoire économique et histoire sociale*, Genève 1968.

vodnje i podjele dobara. Autor ističe da je potrebno povezati i oblike društvene svijesti s njenom ekonomskom bazom. Istraživanje ekonomske baze ne znači da se društveni odnosi svode isključivo na ekonomske uvjete. »Socijalna historija, kao znanstveni ideal sviju nas, sastoji se u neprekidnom povezivanju elemenata koji se mogu mjeriti i onih koji se ne mogu mjeriti.«⁸⁷

Prema »socijalnoj« historiji, kao idealu »buduće historijske znanosti«, teži i posljednja zbirka o kojoj je ovdje riječ. Posvećena je kritici zapadnonjemačke historiografije jer ona, prema mišljenju autorâ prilogâ, vrlo polagano napušta tradicije idealističke historije, a na njenu putu prema društvenoj znanosti postoje znatne poteškoće. Urednik zbirke Immanuel Geiss učenik je Fritza Fischera koji je, svojom knjigom o ratnim ciljevima Njemačke 1914—1918, pokrenuo lavinu u kojoj nestaje tradicionalna idealistička njemačka historija sa svojim postulatima historije kao znanja o neponovljivim individualnostima.⁸⁸ Postalo je jasno da se pojava nacizma ne može objasniti istraživanjem individualnosti i isključivo duhovnih kretanja nego samo »socijalnom« historijom.⁸⁹ U prvom svesku Geissova izdanja nestrpljivi mlađi povjesničari govore o krizi njemačke historiografije, o izazovu društvenih znanosti na koji ona još uvijek ne daje pravi odgovor i o potrebi i mogućnostima prevladavanja »deficita teorije«. Iz zbirke se vidi da u zapadnonjemačkoj historiografiji postoje tri struje: starija generacija, koja kreće prema »strukturalnoj« historiji u težnji da je nekako poveže s idealističkom tradicijom, mlada generacija koja nije dosljedna na svom novom putu pa je u nje strukturalna historija često samo prurušena tradicionalna historija i, naposljetku, onaj mlađi naraštaj historičara koji bi htio odlučno krenuti prema historiji kao kritičkoj društvenoj znanosti pod utjecajem »Frankfurtske škole« i marksizma. U sporu tih struja važnu ulogu imaju razmimoilaženja u ocjeni »analističke« škole čija djelatnost služi trećoj grupi kao uzor.⁹⁰ Dok se u prvom svesku raspravlja o metodološkim pitanjima, drugi bi svezak imao ilustrirati put prema »budućoj historijskoj znanosti« na primjeru poredbene analize revolucija.⁹¹

Nadam se da sam dala dovoljno obavijesti o tome da je historija počela sustavno »tražiti samu sebe« i svoju društvenu funkciju. Čak i površni

⁸⁷ *Bouvier*, n. dj., 381—2.

⁸⁸ *I. Geiss*, *Die Fischer-Kontroverse. Ein kritischer Beitrag zum Verhältnis zwischen Historiographie und Politik in der Bundesrepublik*, u: *Studien über Geschichte und Geschichtswissenschaft*, Frankfurt a. M. 1972.

⁸⁹ *Usp. M. Gross*, *Historijska znanost*, n. dj. (poglavlja o razvoju njemačke historiografije pogotovu poglavlje: *Njemačka historiografija od nacizma do dviju njemačkih država*). Zanimljiv prilog određenim aspektima razvoja njemačke historiografije daje *Heinrich Lutz* u članku: *Aufstieg und Krise der Neuzeit, Bemerkungen zu deutschen Interpretationen von Dilthey bis Horkheimer*, *Denken*, 28—68.

⁹⁰ *Volker Rittner*, *Ein Versuch systematischer Aneignung von Geschichte: die »Schule der Annales«, Ansichten einer künftigen Geschichtswissenschaft I*, 153—172. Očigledno je da su autori te zbirke bliski marksizmu. *Usp.*, npr., *Karin Rittner*, »Das Kapital« als historische und Gegenwarts-Analyse, *Möglichkeiten für Historiker »Das Kapital« zu lesen*, na i. mj., 140—152.

⁹¹ O suvremenom pristupu istraživanju revolucija *usp. Hobsbawm*, *Revolucija*, CSP, II, 1976. (s mojim uvodom).

pregled historijskih časopisa u Evropi i Americi pokazao bi da je na razne načine svuda u toku kretanje prema istom idealu »totalnoj« »socijalnoj« historiji. To vrijedi i za zemlje socijalističkog »lagera« gdje se društvene znanosti u procesu destaljinizacije razvijaju ubrzanim tempom tako da su i u historiji vidljivi duboki preobražaji.⁹²

Zato se i mi moramo pitati: Hoćemo li se zadovoljiti prikupljanjem znanja o pojedinim povijesnim događajima? Je li dovoljno što neki historičari traže i nalaze nove putove ali se to još nije odrazilo u jugoslavenskoj historiografiji kao cjelini? Ne bi li bilo potrebno da se metodološka pitanja naše »buduće znanosti« postave odlučno i zajednički na dnevni red kako bi jugoslavenski historičari digli glave od svoga rutinskog posla i shvatili da »deficit teorije« u našoj historiografiji koči njen napredak u krugu ostalih evropskih historiografija i onemogućava njenu društvenu funkciju te da je može pretvoriti u bespomoćnu žrtvu što će je progutati ahistorijske društvene znanosti preuzimajući njeno dosadašnje mjesto u školama.

⁹² Usp., npr., *Social Sciences*, 2, 1975. Posebni broj časopisa sekcije za društvene nauke Sovjetske Akademije u kojem se za XIV međunarodni kongres historijskih znanosti daje pregled razvoja sovjetske historiografije 1970–1975.